

PRACOVNÍ POMĚRY MLÁDEŽE ZA PŘEDMNICHOVSKÉ REPUBLIKY

Jaroslav Houser

Mládež je v současné době středem pozornosti celé naší společnosti budující socialismus. Pokládá se plným právem za novou směnu budovatelů socialismu a komunismu. Jaká bude mládež, takový bude u nás i socialismus. Věnuje se proto pozornost podmínkám ovlivňujícím výchovu mládeže, a to jak prostředí rodiny, tak i vlivu školy a ne na posledním místě pracovním podmínkám mládeže, tj. především pracovnímu prostředí ve výrobě.

V této souvislosti je nutno zabývat se i kapitalistickou minulostí a zhodnotit tehdejší pracovní poměry mládeže. K jakým cílům využívali pracující mládeže za předmnichovské republiky kapitalisté, řekl jasně Kl. Gottwald: „S pomocí racionalisace jsou do výrobního procesu vtahovány stále širší vrstvy proletářské mládeže jakožto laciná pracovní síla, »konkurující« starším, kvalifikovaným dělnickým generacím. Podnikatelé využívají mladistvých dělníků k stlačování mezd všemu dělnictvu. Tato stránka věci se ještě více přilostřuje stoupající všeobecnou nezaměstnaností a přílivem mladých pracovních sil z venkova do průmyslu, odchodem synů a dcer zbídačených domkářů a maloročníků do města, kde rozmnožují armádu nezaměstnaných, hledajících a přijímajících práci za každou cenu. Kapitalistické „rozděluj a panuj“ se nikde neprojevuje tak drasticky jako ve snaze kapitalistů postavit mladistvé dělníky proti starším a kvalifikovaným, učinit z nich berana při provádění kapitalistické racionalisace, při stupňování výkonu a při snižování mezd.“¹

Jak těžký byl osud pracující mládeže v předmnichovské republice, je zjevné již ze skutečnosti, že v době velké kapitalistické krize byla celá jedna třetina, tj. asi 200 000 až 300 000 nezaměstnaných z řad mládeže a že v letech 1924 až 1933 se vystěhovalo do ciziny 73 000 mladistvých.²

Pracovní poměry mládeže za předmnichovské republiky, kterým je věnována tato studie, liší se ovšem zásadně od poměrů dnešních. Jejich zhodnocení představuje zcela pasívní bilanci. Zejména v některých oblastech byly pracovní poměry mládeže pro člověka dneška krajně pobuřující a

¹ Gottwald Kl., *Spisy*, II., Praha 1953, str. 69 a 70.

² Fakta a cifry o životě mládeže v ČSR dříve a dnes, Praha 1954, str. 22.

pro výchovu tehdejší mládeže přímo zhoubné. Především to byla problematika dětské práce, která nebyla za předmnichovské republiky rozřešena, dále těžký osud mládeže pracující jako čeled, a to ať již v zemědělství nebo v domácnostech (služebná děvčata) a posléze pracovní poměry učňů.

Podat skutečný obraz sociálních poměrů pracující mládeže v těchto pracovních úsecích je však velmi obtížné. Nelze se zdaleka omezit na objasnění obsahu nepostačujících předpisů buržoasního ochranného práva. Judikatura těchto předpisů byla poměrně velmi chudá. Bylo to zaviněno tím, že selhávala kontrolní činnost dozorčích státních orgánů. Selhával-li státní dozor, těžko bylo možno očekávat, že se bude dovolávat svých práv mladé služebné děvče zcela závislé na zaměstnavateli, pracující dítě nebo učedník. Zejména judikatura čeledních řádů byla velmi řídká. Bylo to způsobeno tím, že až do roku 1931 byly čelední záležitosti rozhodovány správními orgány (obecními a policejními úřady). Řádný soud byl povolán teprve po vyčerpání správního pořadu a čeledín nebo služebné děvče se zpravidla k němu se svým sporem nedostali.

Materiál o sociálních poměrech pracující mládeže přece jen existuje. Určitý obraz podává interpelační a iniciativní činnost komunistických poslanců v buržoasním parlamentě, dále jednání, usnesení a resoluce odborových organizací a ovšem též hlasy pokrokového odborného a odborového tisku. Z úředních dokumentů jsou významné zprávy živnostenských inspektorů. Tyto zprávy nevystihovaly však skutečný stav věci. Bylo tomu tak proto, že dělníci, zejména mladí se obávali pravdivě informovat inspekční orgány, aby dozorčí úředníci neprozradili jejich informace zaměstnavatelům.³

*

Výdělečná práce proletářských dětí, zhoubná pro jejich zdraví i výchovu, existovala za předmnichovské republiky ve velkém rozsahu. Tehdejší pracovní zákonodárství ji do značné míry připouštělo a existovala proto legálně.

Brzy po válce byl sice vydán zákon o práci dětí (č. 420/1919 Sb.), jenž však měl četné vady a neochránil děti před kapitalistickým vykořisťováním. Osnova zákona byla projednávána v červenci 1919 v sociálně politickém výboru Národního shromáždění a zpráva sociálně politického výboru uváděla, zřejmě z podnětu poslanců marxistické levice, cenný statistický materiál dokumentující rozsah výdělečné práce dětí z dělnických rodin.⁴

³ Pokorný B., Z činnosti poradních sborů pro ochranu pracující mládeže, „Sociální revue“, roč. XII. z r. 1932, str. 292.

⁴ Zpráva se opírala, jak se v ní uvádí, o data z předválečné literatury o této otázce a sice z práce Fr. Housea „Výdělečná práce školních dětí“ a z úřední rakouské publikace „Erhebung über die Kinderarbeit in Oesterreich im Jahre 1908“.

Před první světovou válkou pracovalo výdělečně v Čechách 30,4 % školních dětí, na Moravě 40,9 % a ve Slezsku 52,1 %. Ponejvíce pracovaly děti 11—12leté. Děti byly zaměstnány ve všech oborech pracovních a 44 % jich pracovalo ve dvou nebo několika zaměstnáních. 62,4 % dětí pracovalo v zemědělství, 56,9 % v domácnosti, 22,8 % v průmyslu, v řemeslech a v domácí práci a 8 % v ostatních zaměstnáních.

Délka výdělečné práce školních dětí je patrna z těchto čísel: Přes 6 hodin pracovalo jich výdělečně v zimě 6,5 % a v létě 17,8 %. Byly zaměstnávány před dopoledním vyučováním, v polední přestávce i po odpoledním vyučování. Mnohem déle pracovaly děti, které měly v 7. a 8. školním roce úlevu ve školní docházce. Z těchto pracovalo přes 6 hodin denně 77,2 %.

Dětem byly ukládány pracovní úkony neúměrné jejich silám a ohrožující jejich zdraví. Podle učitelských zpráv bylo zaměstnáno ve Velké Praze 13 % dětí silných, 55 % dětí normálně vyvinutých a 32 % dětí slabých.

Výdělečná práce byla příčinou časté absence dětí ve škole. Kromě toho výdělečně činné děti přicházely do školy unavené, takže nebyly s to plně se věnovat školnímu vyučování, což se projevovalo jejich horším prospěchem. Prací přetížení žáci vystupovali proto ze školy po osmileté docházce nejčastěji z 5. třídy.

Výdělečná práce školních dětí projevovala se nejen horším školním prospěchem, ale také na poli mravní výchovy. Úředním šetřením byly zjištěny v 55,6 % případů škodlivé účinky zaměstnání dětí na jejich mravní výchovu. Zejména těžce trpěly děti ve službě, byly-li nuceny spávat s dospělou čeledí v téže místnosti, někdy i v téže posteli.

Čtyři pětiny školních dětí pracovalo u svých rodičů a příbuzných a pětina jich byla zaměstnána u cizích osob. Zvláště v těchto případech děti velmi strádaly, protože byly nuceny k co největší pracovní výkonnosti.

Hlavní příčinou výdělečné práce školních dětí byly těžké sociální poměry, ve kterých žili jejich rodiče. Podle šetření provedeného v Praze bylo tomu tak v 94 % případů. U dvou třetin vyšetřených případů byla příčinou výdělečného zaměstnávání dětí nízká mzda rodičů a u jedné třetiny nezpůsobilost rodičů k práci nebo jejich nezaměstnanost.⁵

Těmito pádnými důvody byla plně zdůvodněna potřeba zákona chránícího děti před výdělečnou prací, která měla neblahý vliv na jejich tělesný vývoj, výchovu i výuku. Navržený zákon měl zamezit, aby bylo užíváno dětí do 14 let za plat anebo pravidelně, byť i bez zvláštní odměny. Ze zákazu bylo vyňato zaměstnávání dětí za účelem vyučovacím anebo výchovným, užívání dětí k ojedinělým úkonům a zaměstnávání vlastních dětí lehkými, byť i pravidelnými úkony v domácnosti (§ 2). Potud byla

⁵ Z řeči posl. Housera 17. VII. 1919, těsn. zpr. N. S., sch. 65, str. 2016.

linie osnovy v zásadě správná. Výjimky však, které osnova uváděla, byly porušením této zásady.

Navržený zákon připouštěl, aby v zemědělství a v domácnosti byly zaměstnávány děti (a to i cizí) od 10. roku věku k pracím lehkým (§ 10). Dále osnova připouštěla zaměstnávat děti starší 12 let (ne ovšem v podnicích uvedených v § 1 zákona č. 91/1918 Sb., protože zde platil zákaz práce dětí do 14 let podle § 10 tohoto zákona) a jen vázal toto zaměstnávání některými podmínkami. Ve dnech školního vyučování nesmělo být užíváno dětí k práci déle dvou hodin. Bylo zakázáno užívat jich k práci před dopoledním vyučováním a dvě hodiny před odpoledním vyučováním. V zemědělství a v domácnosti omezil se zákaz jen na dvě hodiny přímo před vyučováním. Ve dnech školního prázdná nesměly být děti zaměstnávány déle než čtyři hodiny, v zemědělství a v domácnosti ne déle šesti hodin. V zemědělství a v domácnosti měl být poskytnut dětem nepřetržitý noční klid 10 hodin (§ 5).

Osnova připouštěla také všeobecnou výjimku při neodkladných pracích přechodné povahy, které musely být konány z důvodů veřejných nebo z naléhavé potřeby, např. v zemědělství, zejména k zajištění ohrožené úrody (§ 5). V těchto případech bylo možno upustit od podmínek stanovených v zákoně o zaměstnávání dětí, tj. zejména pokud jde o jejich pracovní dobu (§ 6).

Široká oprávnění při provádění zákona měla být poskytnuta politickým úřadům. V prvním roce působnosti zákona mohly politické úřady I. a II. stolice připouštět v případech zvláštního zřetele výjimky z ustanovení o pracovní době dětí (§ 18).

Na pováženou bylo, že v osnově nebylo upraveno zvláštními předpisy zaměstnávání dětí při domácí práci. Domácká práce byla totiž velmi rozšířenou formou výdělečné práce školních dětí. Doznávala to i důvodová zpráva k osnově. Poukazovalo se v ní na to, že pracovní doba je při domácí práci velmi dlouhá, noční práce je velmi rozšířena, místnosti, v nichž se pracuje, jsou nehygienické, špatně větrané, často vlhké, plny tabákového kouře atd. Podle provedených šetření, z nichž vycházela důvodová zpráva, byly děti nedostatečně živeny a proto chudokrevné a slabé. Velmi škodlivě působilo nepřetržité sedění a sehnuté držení těla při práci. Protože se pracovalo při nedostatečném osvětlení, byly děti krátkozraké a trpěly očními chorobami. Pracující děti dostávaly k zapuzení spánku často kávu s rumem nebo dokonce i pálenku. Velký počet dětí zaměstnaných při domácí práci trpěl tuberkulosou.⁶

Na tyto závažné okolnosti osnova nevzala zřetel a připouštěla zaměstnávat děti v domácí práci od 10 let (§ 4, odst. 2), protože účast dětí na

⁶ Tisk N. S. č. 784.

domácké práci bylo možno vydávat za práci lehkou. Pozdější zákon o domácké práci z roku 1920 (č. 29/1920 Sb.) na této situaci ničeho nezměnil. Jeho důvodová zpráva pouze konstatovala, že ochranu dětí zaměstnaných při domácké práci již upravil zvláštní zákon o práci dětí⁷ a zpravodaj předlohy o domácké práci výslovně prohlásil, že není myslitelné, aby zákaz výdělečné práce dětí byl rozšířen na práci domáckou.⁸

Osnova zákona o práci dětí měla ještě jednu velmi závažnou slabinu. Jak ukazovala zpráva sociálně politického výboru, důvodem k výdělečnému zaměstnávání dětí byly těžké sociální poměry v dělnických rodinách, buď nízká mzda anebo nedostatek výdělku. Dítě svým výdělkem pomáhalo živit rodinu. Pouhý lineární zákaz výdělečné práce dětí nezlepšil sociální poměry strádající dělnické rodiny, ba naopak rodina přišla často o malý výdělek dítěte. Bylo proto nutno poskytnout podpory strádajícím dělnickým rodinám, které přišly zákazem výdělečné práce dětí o spoluživitele. Osnova na takové příspěvky pamatovala (§ 10), avšak jejím nedostatkem bylo, že vůbec nestanovila ani výši příspěvků a ani způsob, jak mají být vyměřovány.

Přes četné výjimky porušující stěžejní zásadu a přes své slabiny nebyla osnova některým představitelům buržoasie po chuti. Zástupce státoprávní demokracie (pozdější národní demokracie) navrhoval v parlamentě, aby bylo z osnovy vypuštěno základní ustanovení, jež zakazovalo užívat k výdělečným pracím dětí před dokončeným 12. resp. 10. rokem věku (§ 4, odst. 2).⁹ Tento pozměňovací návrh byl politicky neúnosný a vzbudil by býval krajní rozhořčení dělnictva. Proto v parlamentě neprošel. Osnova byla přijata 17. července 1919 v původním znění a stala se v této podobě zákonem (č. 420/1919 Sb.).

Přes své nedostatky vyhovoval zákon věkovým hranicím určeným pro zaměstnávání dětí v mezinárodních smlouvách, které předmnichovská republika později ratifikovala. Konference mezinárodní organizace práce Společnosti národů, která se sešla 29. října 1919 ve Washingtoně, přijala totiž řadu návrhů smluv za tím účelem, aby její členové tyto osnovy schválili. Mezi návrhy byla též smlouva, v níž byl zákaz přijímat děti k pravidelné práci před dokončeným 14. rokem v hornictví, v těžbařství, v průmyslu, v živnostech, v podnicích stavebních a při dopravě osob a zboží po souši i po moři.¹⁰

Na třetím zasedání organizace práce ve dnech 25. října až 19. listopadu 1921 byl pak přijat další návrh smlouvy týkající se práce mládeže a sice návrh úmluvy o věku, v němž děti mohou být připouštěny k pra-

⁷ Tisk N. S. č. 1586 a 1968.

⁸ Z řeči posl. Tučného 12. XII. 1919, těsn. zpr. N. S., sch. 98, str. 2905.

⁹ Řeč posl. Schieszla 17. VII. 1919, těsn. zpr. N. S., sch. 65, str. 2017—2019.

¹⁰ Tisk posl. sn. N. S. z r. 1920, č. 530 a č. 82/1922 Sb.

cím zemědělským. V úmluvě se všeobecně stanovilo, že děti mladší 14 let mohou být v zemědělských podnicích zaměstnávány pouze mimo hodiny určené ke školnímu vyučování.¹¹

Obě smlouvy předmnichovská republika ratifikovala. Požadavkům mezinárodní smlouvy, jíž bylo zakázáno zaměstnávat děti do 14 let v průmyslových podnicích, právní řád předmnichovské republiky vyhověl. Již zákon o osmihodinové době pracovní z roku 1918 (č. 91/1918 Sb.) stanovil, že v průmyslových podnicích se nesmějí zaměstnávat děti, dokud neukončily povinnou školní docházku a nedosáhly věku 14 let. Rovněž široká formulace smlouvy o věku, v němž děti mohou být připuštěny k pracím zemědělským, umožňovala zaměstnávat děti i 10leté a nebyla proto v rozporu se zákonem z roku 1919 (č. 420/1919 Sb.) o dětské práci.

Při provádění zákona v praxi se ukázaly četné nedostatky. Zákon totiž stanovil, že dozor na jeho provádění přísluší politickým úřadům prvé stolice a že mohou být kromě toho ustanoveny zvláštní dozorčí orgány, jímž by příslušelo dozírat zejména na ony podniky, kde se používá dětí k práci. Také zemské úřady mohly zřídit zvláštní komise pro dozor na práci dětí (§ 13, odst. 1). Podrobná ustanovení o těchto dozorčích orgánech měl vydat ministr sociální péče (§ 13, odst. 2). Prováděcí předpisy však vydány nebyly. Došlo proto r. 1929 k interpelaci v parlamentě, v níž bylo správně uváděno, že zaměstnané děti si nemohou vynutit samy řádné provádění zákona a že proto je naléhavě nutné, aby ministr sociální péče zřídil kontrolní orgány, s nimiž počítal zákon. V interpelaci se přiznávalo, že živnostenská inspekce nestačí na zvláštní dozor, nutný k řádnému provádění zákona o práci dětí. Chybí jí styk s pracujícími na závodech a spolupráce s organisacemi pro ochranu dětí a péči o mládež.¹² To bylo doznání, že zákon v praxi selhal.

Tuto skutečnost potvrdily i zprávy živnostenských inspektorů. Obraz, které tyto zprávy podávají, není však zdaleka úplný. Je tomu tak proto, že výdělečná práce dětí se nevyskytovala pouze v podnicích, které podléhaly dozoru živnostenské inspekce, ale i mimo tyto podniky a nemusila mít ani formu pracovního poměru (práce dětí v domácnostech, obstarávání různých služeb za příležitostnou odměnu atd.). Nicméně však i ve zprávách živnostenských inspektorů je obsažen materiál o protizákonném zaměstnávání dětí.

Tak např. v roce 1928 bylo zjištěno 79 dětí mladších 14 let, které byly protizákonně zaměstnávány, a to 59 chlapců a 20 děvčat. Děti ponejvíce pracovaly v průmyslu zpracování kamene, zemin, hlíny a ve sklářství.

¹¹ Č. 98/1924 Sb.

¹² Interpelace poslanců Blatné, Kirpalové a soudruhů ministroví sociální péče o nedostatečném provádění zákona o práci dětí ze 14. II. 1929, tisk posl. sn. N. S. č. 2025/XVIII.

V cihelnách přivázely hlínu, prosívaly písek, vyklápěly cihly z forem, překlápěly nebo odnášely cihly a posunovaly vozíky sušárenských drážek. Ve sklárnách vypomáhaly při různých i namáhavých pracích a v brusírnách přisluhovaly u forem na láhve, odnášely sklo do temperovaných pecí a balily skleněné kroužky. Dostí dětí bylo zaměstnáváno též v závodech na zpracování dřeva, kde byly přistiženy v továrně na dyhy u strojů dírkovacích, na pilách při skládání parket a hlavně při odnášení odpadků řeziva od pil. Zaměstnávání dětí bylo dále zjištěno ve stavebních živnostech, v průmyslu oděvnickém, při výrobě poživatin a jednotlivě i v jiných průmyslových odvětvích. Mezi zaměstnanými dětmi byli i učňové, kteří byli přijati do učení před dokončením 14. roku. Poměrně velký počet zaměstnaných dětí byl zjištěn na Slovensku a lze se proto důvodně domnívat, že zaměstnávání dětí tam bylo mnohem rozšířenější než v českých zemích.¹³

Také v roce 1934 zjistili živnostenská inspektoři četné případy protizákonného zaměstnávání dětí (25 chlapců a 9 děvčat). Některé z nich byly přijaty do učení před 14. rokem a jiné byly zaměstnávány různými pomocnými pracemi jako např. v lomu, v cihelně, při lepení pytlíků, v mechanické tkalcovně a při vázání rohoží.¹⁴

Výdělečnou práci dětí v předmnichovské republice je možno dokumentovat řadou dalších fakt a zjištění, získaných na podkladě dílčích šetření.

Těžký byl osud dětí z rodin zemědělských proletářů. Sedláci a statkáři si zakupovali celé rodiny deputátníků k nevolnické práci jako ve středověku. Pracovat musily i děti zemědělských dělníků. V čeledních smlouvách se výslovně uvádělo, že členové čeledínovy rodiny, tj. žena a děti jsou povinny pracovat u zaměstnavatelů.¹⁵

Jak pracovaly školní děti v pohraničí, ukazují výsledky dotazníkové akce provedené v českých menšinových školách v pohraničním území Čech a Moravy, jejímž účelem bylo zjistit, do jaké míry se školní děti podílely na domácí práci. Bylo zjištěno, že velký počet dětí pomáhá svým rodičům a sourozencům při této práci, že pracují do pozdních hodin večerních a nočních, že jsou unavené a nevyspalé a některými pracovními úkony jsou přímo ohrožovány na zdraví.¹⁶

¹³ Zpráva o úřední činnosti živnostenských inspektorů v roce 1928, Praha 1929, str. 51.

¹⁴ Zpráva o úřední činnosti živnostenských inspektorů v roce 1934, Praha 1936, str. 52.

¹⁵ „Zemědělec“ z 1. VI. 1926.

¹⁶ Děti se zúčastnily různých druhů domácí práce. Na Domažlicku vyráběly krabičky na mazadla a cukrovinky. Na Šumpersku pomáhaly při výrobě kartáčů. Na Plzeňsku účastnily se při paličkování kraje. Na Budějovicku šily děti nitěné knoflíky. V severních Čechách byly školní děti zaměstnány při výrobě umělých květín a krabiček. Na Trutnovsku pomáhaly děti při košíkářství. Na Vitorazsku účastnily se při výrobě slaměného zboží. Na Žatecku pomáhalo mnoho školních dětí při paličkování a pletení košíků. Na Moravě byly děti zaměstnány při síťování, při háčkování zboží

Šetření o výdělečné práci školních dětí provedlo roku 1931 i Kuratorium pro péči o proletářské dítě na letním táboře dětí z dělnických rodin. Bylo zjištěno, že všechny děti pomáhají rodičům při různých pracích. Pět dětí krom běžné práce v domácnosti bylo zaměstnáno přímo výdělečně. Vydělávaly společně s matkami a dospělými sestrami paličkováním nebo síťováním a pracovaly 10 až 12 hodin denně, za pouhých 25 Kč.¹⁷

Výdělečná práce proletářských dětí trvala beze změny i v letech bezprostředně před druhou světovou válkou. Děti sbíraly v severních Čechách, na Kladensku a Ostravsku na uhelných haldách uhlí, které pak prodávaly. Lezly s otci nebo staršími sourozenci do uhelných jam, aby nahrabaly, často s nasazením života něco uhlí. Dále pracovaly děti u sedláků, a to pouze za stravu. V městech v severních Čechách pracovaly děti jako nosiči, ve velkoměstech nabízely ke koupi květiny, které buď samy nasbíraly nebo koupily lacino v zahradnictví. Velmi často vyráběly děti s rodiči různé předměty, které pak samy prodávaly. Lepily kornouty, navlékaly perly, paličkovaly a vyšívaly. Mnohde pracovaly děti i v cihelnách.¹⁸

Z těchto zjištění je zjevné, že se dětská práce nevyskytovala pouze v předmonopolním období kapitalismu, zejména v začátcích výroby. Byla silně rozšířena v období předmnichovské republiky a připouštělo ji do velké míry samo buržoasní zákonodárství, které mělo poskytovat dětem ochranu. Přitom tzv. pracovní zákonodárství předmnichovské republiky bylo vydáváno za jedno z nejpokrokovějších mezi vyspělými kapitalistickými zeměmi. Z toho vyplývá, že výdělečná práce dětí, ať již v zaměstnaneckém poměru nebo mimo něj, byla průvodním zjevem kapitalismu ve všech stadiích jeho vývoje.

*

Druhou palčivou otázkou pracující mládeže za kapitalismu byl osud chlapců a děvčat ve věku od 14 do 18 let, tj. mladistvých. Dělnická třída vždy bojovala za zlepšení pracovních poměrů mládeže, protože dlouhá pracovní doba, těžké pracovní podmínky a nedostatek odpočinku zanechávaly následky na zdraví pracující mládeže a byly překážkou její výchovy i výuky.

Ochrana, kterou poskytovalo buržoasní pracovní zákonodárství mladistvým v pracovním poměru, tj. ve výrobě, dosáhla u nás poměrně nejvyššího stupně v celém období kapitalismu bezprostředně po skončení první světové války. Toto zjištění není žádným překvapením. Po skončení první

z umělého hedvábí, při pletení obuvi, při šití prádla, při pletení punčoch atd. (Mík Fr., Domácký průmysl v krajích, kde jsou české školy menšinové a jeho vliv na školu, „Péče o mládež“, roč. IX. z r. 1930, č. 9 a 10.)

¹⁷ „Rozsévka“ z 1. X. 1931.

¹⁸ „Rozsévka“ z 3. IV. 1935.

světové války revoluční aktivita dělnické třídy neobyčejně vzrostla v důsledku ohlasu, který vyvolala Velká říjnová socialistická revoluce ve střední a v západní Evropě. Buržoasie byla nucena k manévrování a k ústupkům. Jedním z těchto ústupků na poli pracovního zákonodárství byly ochranné předpisy o práci mladistvých a o zkrácení pracovní doby, které přinesl zákon o osmihodinové pracovní době z roku 1918 (č. 91/1918 Sb.).

Zákon o osmihodinové pracovní době byl projednán v Národním shromáždění poměrně rychle. Příčinou byla skutečnost, že dělnická třída postavila 8hodinový pracovní den v čelo svých požadavků a že jednání parlamentu bylo sledováno veškerou dělnickou veřejností se značným zájmem.

Osnova o osmihodinové pracovní době byla předložena již 12. listopadu 1918 v tzv. malém Národním výboru a byla urychleně projednána začátkem prosince v sociálně politickém výboru prvního, jmenovaného Národního shromáždění. 19. prosince byla osnova projednána v parlamentním plénu. Charakteristickým pro tehdejší dobu a pro strach buržoasie z dělnictva bylo, že se první exponenti kapitalistických kruhů neodvážili vystoupit proti předloze přímo. Nechuť a skrytý odpor se ozýval sice z řad mluvčích státoprávní demokracie (pozdější národní demokracie), avšak také řečníci této buržoasní strany se dušovali, že i oni nemají proti osmihodinové pracovní době zásadních námitek.¹⁹ Osnova byla proto 19. prosince v parlamentě hladce přijata.

Řada ustanovení zákona přinesla mladistvým určité výhody proti ostatním pracujícím. Tak např. mladiství zaměstnanci do 18 let nesměli pracovat nepřetržitě déle než 4 hodiny. Po této době jim měla být poskytnuta přestávka aspoň čtvrt hodinová (§ 3, odst. 2). Dospělým měla být naproti tomu poskytnuta pracovní přestávka teprve po 5 hodinách nepřetržité práce.

Důležitá pro mladistvé byla ustanovení o noční práci. K noční práci měli být bráni pouze zaměstnanci mužského pohlaví, starší 16 let. Ženy se neměly při noční práci vůbec zaměstnávat (§ 9, odst. 1).

Mladiství zaměstnanci mužského pohlaví do 16 let a ženského do 18 let mohli být zaměstnáváni jen při pracích lehkých, které nebyly na újmu jejich zdraví a nepřekážely jejich tělesnému vývoji (§ 11, odst. 1).

Nedostatkem zákona bylo, že jeho ustanovení byla často neurčitě formulována. Zavedl sice ve značném okruhu podniků 8hodinovou pracovní dobu, nestanovil však začátek a konec pracovní doby. Zákon dále stanovil, že jednou v týdnu má být zaměstnancům zajištěn odpočinek 32 hodin, nestanovil však, že tento odpočinek má být v neděli. Neurčitost zákona vedla k velkým nerovnoměrnostem zejména v obchodních živnostech, kde otvírací a zavírací hodina obchodů byla stanovena různě a

¹⁹ Řeč posl. Schieszla a Dyka 19. XII. 1918, těsn. zpr. N. S., sch. 11, str. 222 a 252.

také nedělní klid byl dodržován jen některými obchody. Tato nejednotná praxe při stanovení pracovní doby doléhala nepříznivě zejména na mladistvé zaměstnance.²⁰

Základním nedostatkem zákona pak bylo, že zásada 8hodinové denní, resp. 48hodinové týdenní pracovní doby platila sice pro značně široký okruh podniků, nebyla však uplatněna všeobecně. Zásada platila ve všech podnicích podrobených živnostenskému řádu nebo po živnostensku provozovaných, dále v podnicích provozovaných státem, v hornických podnicích a s určitým omezením v podnicích zemědělských a lesních (§ 1). Naproti tomu 12hodinová pracovní doba platila pro osoby zaměstnané a bydlící v domácnosti zaměstnavatelově a najímané na delší dobu než na měsíc nebo určené k osobním službám (včetně tzv. deputátníků) a dále pro osoby najaté ke služebním úkonům nepravidelně konaným a nepatrně namáhavým (§ 12, odst. 1 a 2). Těmto osobám měl být aspoň jednou týdně poskytnut nerušený klid 18 hodin, který měl zpravidla připadnout na neděli (§ 12, odst. 4).

Tato ustanovení byla značnou trhlinou do zásady 8hodinové pracovní doby. Postihovala značný okruh zaměstnanců, jak je patrné z prováděcích předpisů k zákonu, které příkladmo uváděly tyto postižené kategorie zaměstnaných osob: čeleď, zemědělské deputátníky, samostatné krmiče dobytka, topiče v domácnostech a v ústavech, obsluhovatele vytahovadel a osvětlovacích zařízení, kočí, řidiče vozů a silostrojů, osoby sloužící zaměstnavateli a jejich zřízence, pomocné síly ve stájích, služby a sluhy, posluhovačky, pokojské v hotelích, kuchařky, chůvy, vychovatelky, domácí učitele, společníce, dohlížitele, školníky atd.²¹ V okruhu těchto osob bylo velké množství mladistvých dělníků a dělnic. Byly to především služby a zemědělská čeleď. Na ty všechny se 8hodinová pracovní doba nevztahovala. Ti všichni byli nuceni pracovat i 12 hodin denně, jak stanovil zákon.

Zákon o osmihodinové pracovní době měl tedy značné trhliny a nedostatky a nevyhovoval dokonce ani jedné z tzv. washingtonských dohod z roku 1919.

Na prvním zasedání mezinárodní konference práce ve Washingtonu roku 1919 byl totiž přijat návrh smlouvy, aby bylo v oboru hornictví a těžářství všeho druhu, v průmyslu a živnostech, v stavebních podnicích, dále při dopravě osob a zboží po zemi i po moři zakázáno zaměstnávat mladistvé dělníky před dokonáním 18. rokem při pracích nočních.²² S tímto ustanovením byly v rozporu předpisy zákona o 8hodinové době

²⁰ Koch B., Provádění zákona o 8 hodinové době pracovní v živnostech obchodních. Nedělní klid, „Sociální revue“, roč. I. z r. 1920, č. 9.

²¹ Výnos ministerstva sociální péče z 21. III. 1919, č. j. 4751/III-19 ke všem úřadům politické správy, jak jest vykládati předpisy o 8hodinné době pracovní.

²² Tisk posl. sn. N. S. z r. 1920, č. 1148.

pracovní z roku 1918 a sice proto, že náš zákon zakazoval noční práci mužů jen do 16 let a nikoli do 18 roků. Ratifikace smlouvy musela by vést proto k nové úpravě zákonodárství předmnichovské republiky. Proto smlouva ratifikována nebyla. V parlamentě bylo sice o ratifikaci jednáno ve výborech od roku 1919, ale nakonec pak věc usnula. Za úřednické vlády, která již nezakrytě hájila zájmy buržoasie, objevila se v parlamentě dokonce vládní předloha novely k zákonu o 8hodinové době pracovní, v jejíž důvodové zprávě se nezakrytě uvádělo, proč nebylo možno k smlouvě jednatí o zákazu noční práce mladistvých přistoupit. Výjimky, které smlouva uváděla pro železárny, ocelárny, sklárny a papírny atd., kde bylo možno zaměstnávat při noční práci mladistvé již od 16 let, československým kapitalistům nestačily. Šlo především o uhelný průmysl, kde bylo zaměstnáno množství mladých hochů (jen v Ostravě kolem 6000 mladistvých dělníků). Proto vláda nedoporučovala smlouvu ratifikovat.²³

Nejhorší bylo, že zákon o 8hodinové pracovní době stejně jako zákon o práci dětí nebyl zachováván v praxi. Je o tom dosti průkazného materiálu.

Určitý obraz o nedodržování předpisů zákona o 8hodinové pracovní době, týkajících se práce mladistvých, podávají zprávy živnostenských inspektorů. Tak např. v roce 1928 bylo zjištěno, že těžkými pracemi a pracemi škodlivými zdraví bylo zaměstnáváno 18 mladistvých dělníků mladších 16 let. Velmi čilý stavební ruch způsobil, že nejvíce případů bylo zjištěno v podnicích stavebních, kde mladiství dělníci vozili na stavbách cihly nebo dopravovali jiná těžká břemena. V jiných pracovních oborech byli mladiství dělníci zaměstnáváni těžkou prací hlinářskou, obsluhou naftového motoru v místnosti přeplněné škodlivými výfukovými plyny, pracemi s olovnatou polevou, čištěním sazečských skříní v knihtiskárnách apod. Chlapci pracovali též při okružních nebo rámových pilách a při obsluze nebezpečných strojů na obrábění dřeva.

²³ „Co do noční práce mladistvých dělníků, jest podle § 9 zákona o 8 hodinové době pracovní ze dne 19. prosince 1918, č. 91 Sb. z. a n. zakázáno při noční práci zaměstnávat mladistvé dělníky do 16 let. Ve Washingtoně byl tento zákaz pro obor průmyslu, hornictví a hutnictví a pro dopravnictví zvýšen až do stáří 18 let s výjimkami, a sice pro železárny a ocelárny, sklárny, papírny a cukrovary a tavírny zlatých rud. U nás zájemníci projevíli celkem souhlas s tímto zosměrněním, ale žádali původně ještě další výjimku pro uhelné doly, poukazujíce k tomu, že uhlí v našich dolech jest rozloženo ve slabých vrstvách, takže v prostorách po jeho odstranění vzešlých mohou být zaměstnány pouze osoby malé a pružné. Odvozem dobytého uhlí zaměstnáno jest pouze v Ostravě kolem 6000 mladistvých dělníků, jež nebylo by lze nahradit pracovníky dospělými, takže by těžba uhlí zákazem noční práce mladistvých dělníků byla ohrožena. Dodatečně prohlásilo ministerstvo veřejných prací, že nemůže součinnost mladistvých dělníků vůbec v hornictví a hutnictví postrádati, nemá-li se úplně podvázat nepřetržitý provoz a hospodářský úspěch našich závodů, cizozemskou konkurencí značně utlačovaný. Za těchto okolností navrhuje se v osnově zákaz noční práce mladistvých dělníků pouze pro průmysl, živnosti a dopravnictví, vyjímaje hornictví a hutnictví, takže náš stát nebude moci k Washingtonské úmluvě o zákazu noční práce mladistvých dělníků přistoupiti“. (Tisk posl. sn. N. S. z r. 1912, č. 2060.)

V četných případech byli mladiství dělníci zaměstnáváni v noci (343 hochů mladších než 16 let a 108 děvčat před dokončeným 18. rokem). K těmto případům docházelo jednak tím, že se s prací začínalo již před 5 hodinou ranní a na druhé straně se denní práce prodlužovala i přes 22. hodinu večerní. Ve velmi četných případech byli mladiství dělníci zaměstnáváni v noci v pekárnách a ve sklárnách. Noční práce děvčat byla nejčastěji zjištěna při výrobě potravin a poživatin, při zpracování zemin a hlíny a ve sklářství. Velmi hojné byly případy nočního zaměstnávání děvčat v živnostech hostinských, restauračních automatech, kavárnách a ve vinárnách.²⁴

Také v roce 1932 byly zjištěny případy zaměstnávání mladistvých dělníků pod 16 let a děvčat mladších 18 let těžkými pracemi. Učňové a mladiství dělníci byli rovněž zaměstnáváni při různých nebezpečných výkonech. V četných případech byl porušován zákaz noční práce. To bylo zjištěno u 154 mužských zaměstnanců mladších 16 let a u 11 dělnic mladších 18 let. Nejvíce mladistvých dělníků bylo protizákonně zaměstnáno noční prací při výrobě potravin a poživatin, a to hlavně v pekárnách v menší míře pak u uzenářů a v cukrovarech.²⁵

Podobný obraz skýtá i zpráva živnostenských inspektorů z roku 1934. Mladiství dělníci pracovali v lomech a nosili těžká břemena. V lomech přicházeli do styku s výbušninami. Při nedovolené práci v noci bylo přistiženo 179 dělníků mladších 16 let a 2 dělnice pod 18 let věku.²⁶

Rovněž interpelace poslanců a senátorů v parlamentě, zejména komunistů jsou svědectvím o tom, jak zákon o 8hodinové pracovní době byl soustavně porušován. Začátkem roku 1924 podali komunističtí poslanci interpelaci o porušování pracovní doby, kde snesli množství průkazního materiálu o skutečné pracovní době v jednotlivých textilních závodech.²⁷ Uváděli při tom, jak jsou porušovány předpisy o noční práci a o práci mladistvých dělníků. Tak např. pletárny v Liberci a stávkárny v Aši zaměstnávaly děti sotva škoře odrostlé 10 i více hodin denně. Tuto interpelaci byli komunističtí poslanci nuceni opakovat v červnu 1924, protože na první interpelaci nedostali odpověď.²⁸ V nové interpelaci bylo poukázováno na to, že soustavné porušování předpisů o pracovní době má vy-

²⁴ Zpráva o úřední činnosti živnostenských inspektorů v roce 1928, Praha 1929, str. 51—54.

²⁵ „Odborové sdružení československé“, roč. 1934, str. 218.

²⁶ Zpráva o úřední činnosti živnostenských inspektorů v roce 1934, Praha 1936, str. 52 a 53.

²⁷ Naléhavá interpelace poslanců Kreibicha, Kučery a soudr. vládě, že se soustavně porušuje zákon o osmihodinové době pracovní z 26. III. 1924, tisk posl. sn. N. S. č. 4506.

²⁸ Naléhavá interpelace poslance Tesky a soudruhů vládě, že se stále soustavně porušuje 8hodinová pracovní doba v textilním průmyslu a nebyla zodpověděna první interpelace poslaneckého klubu komunistického v této věci z 4. VI. 1924, tisk posl. sn. N. S. č. 4642.

volat faktický stav, jenž by umožnil likvidovat zákon o 8hodinové pracovní době.

Rovněž v další komunistické interpelaci z roku 1924 bylo poukazováno na řadu nepřístojností v textilním průmyslu a na porušování předpisů o 8hodinové pracovní době textilbarony.²⁹

V období tzv. panské koalice, kdy pravicovní socialisté byli v opozici a měli možnost používat libivých gest před dělnictvem, podali v parlamentě řadu interpelací o nedodržování zákona o osmihodinové pracovní době. Tak bylo např. roku 1929 poukazováno na poměry v Zakarpatské Ukrajině, kde práce 10, 12 a dokonce 14hodinová nebyla žádnou vzácností. Dlouhou dobu byli nuceni pracovat i učňové, což подрývalo jejich zdraví. V Hustu došlo proto tehdy k dělnickým demonstracím.³⁰

Úpravou pracovních poměrů mládeže zabývala se roku 1935 celostátní konference odborově organizované mládeže. Ačkoli konference svolaly reformistické odborové svazy, byly na ní vytyčeny základní odborářské požadavky pracující mládeže týkající se úpravy jejich pracovních poměrů. Vedle požadavku vydání nového učňovského zákona, o němž je hovořeno dále v souvislosti s pracovními poměry učňů, byl vytyčen požadavek prodloužení placené dovolené mladistvých na 3 týdny v roce. Dovolena měla být poskytována v letních měsících. Pro mladistvé měly být zřizovány ozdravovny, letní kolonie, noclehárny a rekreační stanice, kde by mohli trávit svou dovolenou.

Při nové úpravě pracovní doby mělo být pamatováno na její zkrácení a do pracovní doby měla být započítávána i návštěva učňovských škol. Měly být zajištěny delší a častější pracovní přestávky, zejména při racionalisované práci. Týdenní odpočinek měl být prodloužen na 42 hodin. Měla být zakázána jakákoli práce mladistvých přes čas, jakož i jejich práce noční. Dále měl jim být zajištěn úplný nedělní klid.

Ochrana života a zdraví mladistvých měla být zdokonalena zejména se zřetelem na pokračující technický pokrok a racionalisaci. Zdravotní stav mladistvých měl být zjišťován častými prohlídkami školních lékařů na pokračovacích školách.

Kontrola a záruky ochrany práce mladistvých měly být zdokonaleny a nově upraveny tak, aby odpovídaly novým poměrům v závodech a podnicích a aby zabránily vykořisťování práce mladých dělníků. V tomto směru měla být zkvalitněna inspekce práce. Závodním výborům a pomoc-

²⁹ Interpelace poslankyně Malé a soudruhů ministrů sociální péče, že jsou hrubě porušována ustanovení zákona o 8hodinové době pracovní, týkající se sobotní práce žen z 26. VI. 1924, tisk posl. sn. N. S. č. X/4748.

³⁰ Naléhavá interpelace poslanců inž. Nečase, Koudelky, Kleina, Tayrle, a soudruhů vládě, že se nedodrжуje zákon o 8hodinové pracovní době na Podkarpatské Rusi, a o nepokojích z toho v zemi vzniklých z 25. IV. 1929, tisk posl. sn. N. S. č. 2202.

nickým hromadám měla být umožněna kontrola ochrany mladistvých a tyto orgány měly být za tím účelem vybaveny dostatečnou pravomocí.

Orgány zájmového zastoupení zaměstnanců měly být upraveny tak, aby mohly poskytnout ochranu mladistvým a stát se jejich zastupitelským orgánem. Mělo být též zajištěno koaliční právo učňů.³¹

Tyto požadavky odborových organizací z konce předmnichovské republiky jsou svědectvím toho, jak její pracovní zákonodárství nevyhovovalo elementárním požadavkům pracující mládeže, ačkoliv předmnichovská republika byla vydávána za jeden ze států s nejvyspělejším sociálním zákonodárstvím.

Skutečnými a důslednými bojovníky za práva pracující mládeže byli komunisté. Ti bojovali nejen za dodržování 8hodinové pracovní doby,³² ale také předložili v parlamentě začátkem let třicátých iniciativní návrhy na další zkrácení pracovní doby na 7 a 6 hodin denně, dotýkající se především mládeže.³³

V posledním iniciativním komunistickém návrhu z předmnichovské republiky z roku 1937 byla stanovena pracovní doba mládeže do 18 let na 6 hodin denně. Byla-li mládež zaměstnána v dolech, hutích, jakož i v závodech, ohrožujících svou povahou zdraví a bezpečnost osob v nich činných nebo se zdržujících, neměla mládež pracovat déle než 5 hodin denně. Mladiství zaměstnanci do 18 let nesměli být přibráni k pracím ohrožujícím přímo nebo nepřímo jejich zdraví a povahu.

Pracovní přestávky mladistvých do 18 let měly být půlhodinové a měly být poskytnuty po 3 hodinách nepřetržité práce. Děti do 14 let anebo děti, které ještě nedokončily povinnou školní docházku, neměly být vůbec zaměstnávány.³⁴

Vzhledem k tomu, že tento komunistický návrh měl široký osobní rozsah, neboť se vztahoval na všechny zaměstnance bez rozdílu, znamenal odstranění nedostatků, kterými se vyznačoval zákon o osmihodinové pracovní době z roku 1918.

Přes všechno toto úsilí zůstala úprava pracovních poměrů mládeže za předmnichovské republiky beze změny. Nedostatečnost právních předpisů na ochranu pracujícího dorostu, nedostatečná kontrolní činnost státních orgánů³⁵ a nedůsledné provádění existujících právních předpisů vy-

³¹ Návrh resoluce celostátní konference odborově organizované mládeže, konané ve dnech 2. a 3. listopadu 1935 v Praze, Všeodborový archiv ÚRO, č. inv. A 9739/660.

³² Tisk posl. sn. N. S. č. 285 a 687.

³³ Tisk posl. sn. N. S. č. 906, 1097/VII, 1417 a 1709 a senátu N. S. č. 600.

³⁴ Návrh poslanců Krosnáře, Schenka, Valló, Klimenta, Borkaňuka a Sliwky na vydání zákona o pracovní době zaměstnanců z 19. V. 1937, tisk. posl. sn. N. S. č. 922.

³⁵ „Odborné sdružení československé“, roč. 1933, str. 274—280.

volaly za předmnichovské republiky v život poradní sbory pro ochranu pracující mládeže.³⁶

Poradní sbory byly budovány v roce 1931. Ministr sociální péče zřídil tehdy v lůně Ústředního živnostenského inspektorátu Ústředí pro ochranu pracující mládeže a při tomto Ústředí byl zřízen Ústřední poradní sbor pro ochranu pracující mládeže, který se skládal ze zástupců 18 celostátních organizací mládeže. Ti byli jmenováni ministrem sociální péče. Polovina, tj. 9 ze jmenovaných zástupců, tvořila výkonný výbor Ústředního poradního sboru.

Krom toho byly zřízeny v místech, která byla sídly živnostenských inspektorátů, obvodní poradní sbory pro ochranu pracující mládeže, jejichž složení bylo obdobné složení Ústředního poradního sboru. Rozdíl byl jedině v tom, že kromě členů byli jmenováni i náhradníci jako zástupci jednotlivých organizací, takže v případě zaneprázdnění řádných členů, mohl se zúčastnit schůze obvodního sboru vždy příslušný náhradník. Usnesení a návrhy obvodních poradních sborů byly předkládány živnostenským inspektorátem Ústřednímu poradnímu sboru. Mimo to, v souvislosti s budováním obvodních poradních sborů, byli ve všech živnostenských inspektorátech pověřeni určití funkcionáři vyřizováním agendy týkající se ochrany pracující mládeže.

Činnost poradních sborů byla v podstatě dvojího druhu. Především vyvíjely činnost informativní, která měla ráz odborného školení dobrovolných pracovníků. K doplnění této informativní činnosti pozvaly některé poradní sbory do svého středu znalce pokračovacího živnostenského školství, kteří pořádali členům sboru přednášky, poradní sbory pořádaly exkurse do vzorných pokračovacích škol apod. Dále to byla činnost iniciativní. Na schůzích poradních sborů mohlo být jednáno o návrzích týkajících se provádění dosavadních zákonů a právních předpisů na ochranu pracující mládeže a také o návrzích směřujících k novelisaci dosavadních právních předpisů. Krom toho poradní sbory mohly poskytovat pomoc a podporu dozorčím orgánům živnostenské inspekce.

V Ústředním poradním sboru byla též projednána osnova zákona o učňovském školství. Pozornost byla věnována provádění zákona o osmihodinové pracovní době z roku 1918. Mladiství dělníci měli, jak vpředu uvedeno, nárok podle tohoto zákona na přestávku po 4 hodinách nepřetržité práce (dospělí teprve po 5 hodinách). Protože mladiství dělníci byli včlenění do chodu závodu, přestávky po 4 hodinách nepřetržité práce zpravidla zachovávané nebyly. Této nesrovnalosti měla čelit osnova o 40hodinovém pracovním týdnem, jež byla též projednávána v poradních sborech

³⁶ Pokorný B., Ochrana pracující mládeže, „Sociální revue“, roč. XII. z r. 1931, str. 413—416 a Z činnosti poradních sborů pro ochranu pracující mládeže, tamtéž, roč. XIII. z r. 1932, str. 290—293 a Ochrana pracující mládeže, Praha 1933.

a která zaváděla všeobecně pracovní přestávky po 4 hodinách nepřetržité práce bez ohledu na to, šlo-li o mladistvé nebo dospělé dělníky. V této osnově bylo též rozšířeno dosavadní ustanovení zákona o osmihodinové pracovní době z roku 1918, že mladistvým dělníkům do 16 let a dělnicím do 18 let má být ukládána práce lehčí, tak, že mládeži obojího pohlaví do 18 let měla být ukládána jen práce lehká.

Ke složení a činnosti poradních sborů na ochranu pracující mládeže je nutno zaujmout stanovisko zásadně kritické. Tato instituce byla uvedena v život pod tlakem dělnictva, když se ukázalo, že dosavadní předpisy buržoasního práva, mající chránit pracující mládež ve výrobě, jsou nepostačující a ústřední dozor a kontrola, prováděná státními orgány nedostačuje. Požadavkům dělnictva však poradní sbory neodpovídaly. Základním jejich nedostatkem bylo, že jejich členy nebyli zástupci odborově organizované mládeže. To byl stav neudržitelný.³⁷ Příslušnost poradních sborů nebyla dále náležitě vymezena a již sama okolnost, že poradní sbory vykonávaly pouze činnost poradní, neposkytovala dostatečných záruk, aby jejich návrhy byly náležitě respektovány a uváděny v život. Proto se stávalo, že činnost poradních sborů se pohybovala na okraji zásadních problémů a změnila pramálo osud pracující mládeže v kapitalistické společnosti.

*

Pracující mládeže se dotýkal celý komplex právních předpisů jednajících o čeledi. Jejich jádrem byly čelední řády, které pro svá ustanovení ponižující zaměstnance byly hanbou práva předmnichovské republiky.

Pro jednotlivé části republiky platily různé čelední řády:

1. Pro Prahu platil čelední řád z roku 1857 (č. 42/1857 čes. z. z.). Po vytvoření Velké Prahy roku 1920 (zákon č. 114/1920 Sb.) nebyla platnost čeledního řádu rozšířena na obvod celé Velké Prahy, nýbrž zůstala omezena na vnitřní město (Prahu I—VIII).

2. Pro ostatní Čechy mimo vnitřní Prahu platil čelední řád z roku 1866 (č. 11/1866 čes. z. z.).

3. Pro Moravu byl vydán čelední řád roku 1886 (č. 53/1886 mor. z. z.).

4. Čelední řád pro Slezsko byl vydán roku 1867 (č. 12/1867 slez. z. z.) ve znění novely z roku 1899 (č. 59/1899 slez. z. z.) a z roku 1908 (č. 43/1908 slez. z. z.).

³⁷ Odborově organizovaná mládež proto žádala nové jmenování poradních sborů a to tak, aby v nich měla své zástupce odborově organizovaná mládež. (Sociálně politické návrhy celostátní konference odborově organizované mládeže, konané ve dnech 2. a 3. listopadu 1935 v Praze, Všeodborový archiv ÚRO, č. inv. A 9739/660).

5. Čelední řád pro domácí čeleď na Slovensku a Zakarpatské Ukrajině byl vydán zákonem z roku 1876 (zák. čl. XIII/1876).³⁸

6. Čelední řád pro zemědělskou čeleď na Slovensku a na Zakarpatské Ukrajině byl vydán zákonem z roku 1907 (zák. čl. XLV/1907).³⁹

7. Na územích získaných od Německa a Rakouska vznikly pochybnosti, zda má na Vitorazsku platit český čelední řád, na Valčicku moravský čelední řád a na Hlučínsku slezský čelední řád, protože příslušné předpisy (zákon č. 76/1920 Sb., nařízení č. 152/1920 Sb. a č. 321/1920 Sb. a opatření Stálého výboru č. 450/1920 Sb.) se nevyslovily v této věci dosti jasně.

Pojem čeledi byl různý v českých zemích, na Slovensku a na Zakarpatské Ukrajině. Čelední řády platné v českých zemích sice nevymezily výslovně pojem čeledi, ale z jejich ustanovení vyplývalo,⁴⁰ že za čeledína byla pokládána osoba, která se smluvně zavázala jiné osobě (služebnímu pánu), že mu bude konat za plat po delší dobu nižší, osobní, domácí nebo zemědělské práce. Přitom čeledín vstupoval do zaměstnavatelovy domácnosti, v této domácnosti se zpravidla stravoval a podroboval se kázní zaměstnavatelově (služebního pána). Na Slovensku a na Zakarpatské Ukrajině byla čeledí nejen čeleď domácí, ale i čeleď vnější, tj. zemědělská. K ní se počítaly osoby, které se smlouvou zavázaly, že budou v hospodářství konat za plat osobní nebo trvalé služby nejméně jeden měsíc, avšak při tom se nestaly členy domácnosti zaměstnavatelovy. Minimální věková hranice osoby, kterou bylo považovat za čeledína, v čeledních řádech uvedena nebyla a náleželi proto k čeledi mladiství a dokonce i pracující děti.

Zvláštností čeledních řádů bylo, že čeledín nebyl rovnoprávným partnerem čelední smlouvy ve srovnání s právní posicí, která příslušela jeho služebnímu pánovi. V čeledních řádech neplatila tedy zásada ani formální rovnoprávnosti subjektů pracovní (služební) smlouvy, která byla charakteristická pro buržoasní právo. Čelední řády vycházely z nerovnosti právní pozice čeledínovy a služebního pána a obsahovaly velkou řadu ustanovení, která navazovala na feudální poměr pána k osobám poddaným.⁴¹ Typické rysy čeledních řádů jsou obsaženy v ustanoveních o povinnostech čeledína vůči jeho služebnímu pánovi.

Čeledín byl povinen být svému služebnímu pánu věren, uctivě se k němu chovat a jeho rozkazy, napomenutí a domluvy uctivě a skromně vyslech-

³⁸ Hexner E., Das Dienstvertragsrecht in der Slowakei und Karpathorussland, Brno 1925 a Rouček F., Služobné smluvy na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi, Praha 1925.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Budw. 5162/1907 A, 6408/1908 A, 7157/1910 A.

⁴¹ Procházka Vl., K reformě čeledních řádů, „Sociální revue“, roč. VIII. z r. 1927, str. 25.

nout. Při každé příležitosti měl pečovat o dobro svého pána a podle svých sil odvracet od něho všelikou škodu.⁴²

Přímé zasahování do osobních práv čeledínových znamenalo ustanovení o tom, že čeledín neměl práva odcházet z domu bez dovolení hospodářova a zdržovat se někde přes povolený čas. Čeledín nesměl též proti hospodářově záповědi nikoho přijímat na návštěvu a pod přísným trestem mu bylo zapovězeno přechovávat někoho přes noc.⁴³

Čeledín nesměl bez vědomí a dovolení hospodáře schovávat své prádlo, oděv a věci mimo dům. Velkým ponížením čeledi bylo pak ustanovení o tom, že služební pán mohl prohlédat truhlu, kufr nebo jiné schránky čeledínovy.⁴⁴ Rovněž když čeledín opouštěl službu, byl povinen vše, co mu bylo svěřeno, vrátit a pán mohl prohlédat věci, které si odnášel.⁴⁵

Čelední řády dále nařizovaly, aby čeledi bylo dáváno šatstvo a prádlo odpovídající jejímu služebnímu postavení a zakazovaly přepych v oblékání.⁴⁶

⁴² „Čeledín povinen jest hospodáře svého poslušen a jemu věren býti, uctivě se k němu chovati, pravdu mluvití, a vůbec pilným, opatrným, pořádným a čistotným býti.

On se má ku všem osobám, jež přináležejí k rodině hospodářově, slušně chovati, s ostatní čeledí dobře se snášeti a všeho hašteření, klevetění a pomlouvání pána svého a rodiny jeho se zdržovati.

Čeledín má domácí pořádek, hospodářem ustanovený, bedlivě zachovávat a jeho rozkazy, napomenutí a domluvy uctivě a skromně vyslechnouti“. (§ 10 čeledního řádu pro Čechy.)

„Čeledín je pánovi svému poslušenstvím, pilností, věrností, uctivostí, pozorností a pravdivostí zavázán.

Taktéž se má k osobám, k pánově rodině přináležejícím uctivě míti, se spolu-čeledí dobře se snášeti a všeho hašteření, žalování a pomlouvání pána svého a rodiny jeho se zdržovati.

Čeledín se má domácímu pořádku podrobiti v tom způsobu, jak to pán stanoví. Pánovy rozkazy, napomenutí a domluvy má s uctivostí a skromností přijímatí“. (§ 10 čeledního řádu pro Prahu.)

Čeledín jest zaměstnavateli povinen poslušenstvím, pilností, věrností, úctou, pozorností a pravdivostí. On povinen jest slušně se chovati k rodině zaměstnavatele, s ostatními čeledíny se snášeti, a zdržovati se všelikých svárů i klevet i všelikého pomlouvání zaměstnavatele nebo jeho rodiny. On jest povinen podrobiti se pořádku domácímu, tak jak od zaměstnavatele ustanoven jest.

Rozkazy, napominání a důtky zaměstnavatele má s úctou a skromností přijímatí“ (§ 11 čeledního řádu pro Moravu.)

„Čeledín jest povinen zaměstnavateli poslušností, píli, věrností, uctivostí, pozorností a pravdivostí. Musí se k příslušníkům zaměstnavatelovým chovati slušně, se spolu-čeledí dobře se snášeti a zdržovati se všeho hašteření, žalování a pomlouvání zaměstnavatele a jeho rodiny. Má se podrobiti domácímu pořádku, jak jej ustanoví zaměstnavatel. Rozkazy, napomenutí a domluvy zaměstnavatelovy má přijímatí s uctivostí a skromností.“ (§ 10 čeledního řádu pro Slezsko.)

⁴³ § 12 čeledního řádu pro Čechy, § 12 čeledního řádu pro Prahu, § 13 čeledního řádu pro Moravu a § 12 čeledního řádu pro Slezsko.

⁴⁴ § 14 čeledního řádu pro Čechy, § 15 čeledního řádu pro Prahu, § 15 čeledního řádu pro Moravu a § 14 čeledního řádu pro Slezsko.

⁴⁵ § 15 čeledního řádu pro Čechy, § 16 čeledního řádu pro Prahu, § 16 čeledního řádu pro Moravu a § 15 čeledního řádu pro Slezsko.

⁴⁶ „Oděv a prádlo, bylo-li umluveno, srovnávejž se s potřebou služebního lidu.“ (§ 19, odst. 2 čeledního řádu pro Čechy.)

„Oděv a prádlo, bylo-li umluveno, má býti poměrům čeledním přiměřené. Dovo-

Vstupem do služby stával se čeledín členem domácnosti hospodářovy a dostával se pod zvláštní dohled. Hospodář jej měl vést k tomu, aby se v domě i mimo dům slušně choval a aby navštěvoval služby boží v neděli a ve svátek. Nechoval-li se čeledín řádně, měl hospodář právo ho napomenout, domluvit mu i potrestat jej. Nejširěji bylo kárné právo hospodářovo nad čeledínem vymezeno v čeledním řádu pro Prahu, podle něhož mohl hospodář užít i přísnějších prostředků, zdraví čeledínovu ale neškodných, kdyby přísná napomenutí, domluvy a jiné mírnější prostředky zůstávaly bez výsledku (§ 17 odst. 2).⁴⁷ Nebylo pochyby, že hospodář měl v těchto případech právo potrestat čeledína fysicky.

Tělesně mohly podle čeledního řádu platného pro Prahu trestat čeledi též úřady policejní. Čeledíni mladší 18 let a služky mohli být mrskáni metlou a u čeledínů odrostlých bylo zavedeno bití holí.⁴⁸ Toto drakonické ustanovení bylo nepochybně za předmnichovské republiky obsoletní, nicméně však nebylo výslovně zrušeno novelou čeledních řádů z roku 1919 (č. 571/1919 Sb.).⁴⁹

Čelední řády ukládaly dále čeledi pracovat i v neděli a ve svátek a sice vykonávat obyčejné práce domácí a práce jiné, jichž beze škody odložit nelze. Povinnost pracovat ve dnech pracovního klidu byla omezo-
vána pouze tím, že práce neměla být na újmu návštěvy služeb božích.⁵⁰

Přímo pobuřující bylo ustanovení čeledních řádů o tom, že zemře-li hospodář, pomine čelední smlouva jen tehdy, když v ní dědicové hospodářovi nechtějí setrvat. To znamená, že dědicové služebního pána měli na vůli buď si čeledína ve službě ponechat anebo ho propustit. Naproti tomu, čeledín neměl práva vystoupit ze služby, rozhodl-li se dědic, resp. dědicové hospodářovi si ho ve službě ponechat a byl vázán dobou, na kterou byl služební poměr sjednán a jež činila u zemědělské čeledi jeden rok. Tatáž práva jako dědic měla vůči čeledi osoba, která získala hospo-

leno není, umlouvati se o oděv a prádlo, ježto se pouze k šperkům hodí a poměrům služební třídy jest nepřiměřené". (§ 20, odst. 2 čeledního řádu pro Prahu.)

"Šatstvo a prádlo, bylo-li vymíněno, musí poměrům stavu služebního přiměřeně dávano býti." (§ 20, věta 2, čeledního řádu pro Moravu.)

"Bylo-li umluveno oděv a prádlo, musí býti dáno přiměřené poměrům služební třídy." (§ 19, odst. 2 čeledního řádu pro Slezsko.)

⁴⁷ § 16 čeledního řádu pro Čechy, § 17 čeledního řádu pro Prahu, § 17 čeledního řádu pro Moravu a § 16 čeledního řádu pro Slezsko.

⁴⁸ "Kárání na těle může se jenom u čeledínů užítí a záleží u jiných, kteří osmnáctý rok věku svého ještě nedokonali a u služek v mrskání metlou, u čeledínů odrostlých v trestu holí, který nanejvýš patnáct ran činiti má.

Kárání na těle smí se jenom tehda a to nikdy veřejně užítí, když se lékař o něm pronese, že není na škodu zdraví toho, kdo jim má být potrestán". (§ 42 odst. 4. a 5. čeledního řádu pro Prahu.)

⁴⁹ Uhlíř J., Čeled, "Slovník veřejného práva československého", sv. I., str. 179.

⁵⁰ § 11 čeledního řádu pro Čechy, § 11 čeledního řádu pro Prahu, § 12 čeledního řádu pro Moravu a § 11 čeledního řádu pro Slezsko.

dářství koupí, směnou nebo nájmem.⁵¹ Ve všech těchto případech byla porušena formální zásada rovnosti stran pracovní smlouvy.

Charakteristická byla ustanovení čeledních řádů proti zastavení práce čeledínem a opuštění služby. Bylo např. trestné navádění čeledína, aby nechodil do služby a aby z ní vystoupil. Čeledín měl nahradit vzniklou škodu, opustil-li bez dovolení službu. Kdo přijal do služby čeledína, který ze služby zběhl, měl nahradit rukou společnou a nerozdílnou se zběhlým čeledínem škodu, která vznikla hospodáři zběhnutím čeledína.⁵²

Zákonodárství předmnichovské republiky změnilo jen nepatrně právní poměry čeledi, které byly upraveny v čeledních řádech. Novela k čeledním řádům z roku 1919 (č. 571/1919 Sb.) zrušila pouze trestnost bezdůvodného zrušení pracovního poměru a odstranila čelední knížky. Zákon z roku 1931 (č. 131/1931 Sb.) o pracovních soudech odstranil pak příslušnost obecních a policejních úřadů v čeledních věcech. Všechny ostatní předpisy čeledních řádů znamenají nelidské bezpráví a mravní ponížení čeledi zůstaly v předmnichovské republice v platnosti.

Existence reakčních a asociálních čeledních řádů pobuřovala dělnictvo. Bylo proto nutno něco podniknout v parlamentě. Sociální demokraté přišli již začátkem roku 1919 s ostrou kritikou čeledních řádů. Dokonce podali návrh, aby ministrům sociální péče a vnitra bylo uloženo předložit osnovu zákona, kterou se čelední řády zruší.⁵³ Národní shromáždění přikázalo návrh sociálně politickému výboru,⁵⁴ kde návrh zapadl a do pléna se již vůbec nedostal.

Tak se stalo, že čelední řády s reakčními ustanoveními znamenajícími ponížení a potupu zaměstnance zůstaly v platnosti po celou dobu trvání předmnichovské republiky. Jejich obětí se stala zemědělská čeleď, v jejíž řadách pracovalo mnoho mladých chlapců a děvčat a hlavně služebná děvčata, mezi nimiž bylo značné množství mladistvých.

Pracovní poměry svobodné zemědělské čeledi se po první světové válce podstatně zhoršily. Před válkou byli děvečka nebo čeledín považováni za členy sedlákovy rodiny a jídávali u sedlákova stolu s příslušníky jeho rodiny. Po válce se poměry změnily k horšímu. Sedláci za války zbohatli a počet čeledínů u zbohatlých sedláků se zvýšil. S čeládkou začali jednat s patřičným odstupem a krajně tvrdě. Snažili se čeleď připoutat ke službě tím, že si vymíňovali v čeledních smlouvách složení kauce, která by propadla, kdyby čeledín nebo děvečka opustili službu během roku anebo žádali, aby mohli v tomto případě provést srážku mzdy, která byla u nich

⁵¹ § 24 a 25 čeledního řádu pro Čechy, § 25 a 26 čeledního řádu pro Prahu, § 25 a 26 čeledního řádu pro Moravu a § 24 a 25 čeledního řádu pro Slezsko.

⁵² §§ 5, 31 a 32 čeledního řádu pro Čechy, §§ 5 a 33 čeledního řádu pro Prahu, §§ 6 a 33 čeledního řádu pro Moravu a §§ 6 a 32 čeledního řádu pro Slezsko.

⁵³ Tisk N. S. č. 794.

⁵⁴ Těsn. zpr. N. S. sch. 44, str. 1172.

zčásti pro tento účel deponována. Tyto nesociální požadavky se snažili agrárníci prosadit i do kolektivních smluv.⁵⁵

Dělnický tisk si všímal osudu zemědělské čeledi, zejména čeledi svobodné, v jejíž řadách pracovalo mnoho mladistvých. Mladí chlapci a děvčata musili dřít 14—18 hodin denně, prakticky od slunka do slunka. Dostávali za práci bídnou mzdu, jež naprosto neodpovídala drahotným poměrům a byli odbýváni při stravování.

O mzdových poměrech zemědělského dělnictva a mládeže svědčí tabulka hodinové mzdy z roku 1931:

muži	1,05—1,60 Kč
ženy a výrostci	0,80—1,24 Kč
hoši a dívky	0,70—1,05 Kč ⁵⁶

Nejhorší bylo ubytování mladých lidí u sedláků. Čeleď spala ve chlévech a konírnách, kde musila vdechovat výpary z dobytčího hnoje, nebo mrzla na půdách při nedostatečném zdravotním opatření.

Dělnický tisk obracel pozornost dělnické veřejnosti k osudu pracující mládeže v zemědělství a volal po odstranění asociálních čeledních řádů.⁵⁷

Křiklavé byly dále pracovní poměry služebných děvčat, na které se rovněž vztahovaly čelední řády. Odborový tisk uveřejnil začátkem let dvacátých zásady nového čeledního řádu, které měly vyhovovat základním požadavkům služebných. Měla být odstraněna povinná noční práce. Služebná děvčata měla pracovat jen ve dne a sice od půl 7 hod. ráno do půl 8 hod. večer. Mimo tuto dobu mohla služebná děvčata pracovat jen dobrovolně, ale měla být za noční práci zvlášť placena. Nedělní klid měl být stanoven tak, aby služebné děvče mělo volno v neděli odpoledne a ovšem též v noci z neděle na pondělí. Nový čelední řád měl výslovně zajistit služebným právem na volné nakládání s volným časem. Jejich zaměstnavatelky neměly mít práva rozhodovat o tom, může-li služebné děvče vyjít z domu. Pouze dívkám mladším 18 let bylo zapotřebí svolení zaměstnavatelčina, chtěla-li dívka zůstat mimo dům i po 10. hodině večerní.

Obě strany pracovního poměru měly mít právo na 14denní výpověď, kterou mohly podávat jen k 1. a 15. každého měsíce mimo případy, kdy by byly zákonné důvody k okamžitému zrušení pracovního poměru. Nový čelední řád měl zajistit služebným děvčatům též právo na 8denní placenou dovolenou v roce, během níž měla dostávat plnou mzdu a náhradu za byt i stravu. Nevzali-li zaměstnavatelé služebné děvče na letní byt, mělo mít toto nárok na plnou mzdu, stravu i ubytování. Zaměstnavatelka nemohla dát služebnému děvčeti výpověď před odjezdem na letní byt. Tím se mělo

⁵⁵ „Zemědělec“ z 1. III. 1925.

⁵⁶ Fakta a cifry o životě mládeže v ČSR dříve a dnes, Praha 1954.

⁵⁷ „Komunistka“ z 6. XII. 1923 a „Zemědělec“ z 1. IX. 1923, 1. VIII. 1927, 1. X. 1927 a 1. I. 1929.

čelit rozšířenému nešvaru, kdy před odjezdem na letní byt zaměstnavatelé pracovní poměr se služebnou buď rozvázali anebo nechali služebnou bez prostředků na jakési neplacené dovolené.

Dále odborové organizace žádaly, aby ve věcech pracovního poměru služebných byla zrušena pravomoc policejních úřadů a zavedena příslušnost soudů živnostenských.⁵⁸

Charakteristické pro poměry služebných děvčat jsou požadavky vytyčené odborovou organizací služebných dívek roku 1921. Odborová organizace tehdy žádala:

„1. Odstranění čeledního řádu a čeledních knížek a nahrazení těchto listem domovským.

2. Upravení pracovní doby, zavedení nedělního klidu a aspoň jednoho dne v týdnu úplného prázdná.

3. Zavedení nemocenského pojištění, pojištění v nezaměstnanosti, pojištění úrazového a starobního.

4. Upravení řádných ložnic z vnitřku uzavíratelných.

5. Odstranění soudů policejních a nahrazení těchto soudy živnostenskými.

6. Odstranění soukromých a zavedení bezplatných zprostředkovatelen.

7. Zřízení pokračovacích škol pro děvčata do 18. roku.“⁵⁹

Odborová organizace služebných dívek zaujala kritické a odmítavé stanovisko k pokusům v sousedním Německu zavést pro pomocnice v domácnosti učební poměr a učební dobu. Správně bylo uváděno, že učednice pomocnic v domácnosti znamenaly by pro buržoasní zaměstnavatelky jen levné pracovní síly při poválečném nedostatku pracovních děvčat a krom toho nebyla záruka, že by lenošivé buržoasní paničky byly s to své učednice vůbec něco v domácnosti naučit.⁶⁰

Pod tlakem dělnické veřejnosti byly podány v parlamentě začátkem let dvacátých dva iniciativní návrhy, které upravovaly právní poměry domácích pracovníků (služebných děvčat).

První návrh podali roku 1921 němečtí sociální demokraté.⁶¹ Osobní rozsah navrhovaného zákona měl být ve srovnání s čeledními řády rozšířen. Čelední řády, jak vpředu uvedeno, neobsahovaly definici čeledi, nicméně však judikatura považovala za hlavní znaky čeledi konání osobních, domácích nebo zemědělských prací a okolnost, že čeledín byl členem domácnosti zaměstnavatelovy. Navrhovaný zákon se měl vztahovat nejen na osoby, které byly ustanoveny ke konání služeb v domácím hospodářství

⁵⁸ „Zájmy žen“ z 1. VIII. 1921.

⁵⁹ Tamtéž z 1. V. 1921.

⁶⁰ Tamtéž z 15. VII. 1921.

⁶¹ Návrh poslanců Blatné, Kirpalové, Deutschové, dr. Haase a druhů o úpravě služebního poměru domácích pomocníků z 27. VII. 1921, tisk. posl. sn. N. S. č. 2843.

zaměstnavatelově a byly do domácího společenství zaměstnavatelova přijaty, nýbrž i na osoby, které byly ustanoveny k těmto službám, aniž se staly členy domácího společenství. Z působnosti zákona měly však být vyňaty osoby, které obstarávaly práce v domácnosti zaměstnavatelově jen mimořádně.

Kladné rysy obsahovalo další ustanovení návrhu zákona, podle kterého se uznávala platnost kolektivních smluv uzavřených mezi sdruženími zaměstnavatelů a zaměstnanců. Navrhovaný zákon připouštěl odchylky od kolektivní smlouvy jen tehdy, obsahovala-li individuální smlouva ustanovení pro zaměstnance příznivější.

Důležité bylo, že kolektivní smlouva měla být po úředním schválení politickým úřadem I. stolice závazná i pro zaměstnavatele a zaměstnance, kteří nebyli členy smlouvu sjednávajících sdružení. Nutným předpokladem toho, aby ustanovení zákona o kolektivních smlouvách nezůstala na papíře, byla silná a jednotná odborová organizace, která by sjednala kolektivní smlouvu. Ta však u služebných děvčat nebyla, proto jejich kádry tvořila děvčata přicházející z venkova, u nichž třídní uvědomění bylo nepatrné a krom toho povaha práce a život ve společné domácnosti s buržoasnými zaměstnavatelkami znemožňoval, aby se služebná děvčata vymanila z jejich vlivu.

Důležitá byla ustanovení o ubytování služebných děvčat. Ubytování mělo být zdravotně bez závady a tak upraveno, aby neohrožovalo zdraví a mravnost domácích pomocníků. Místnost ke spaní měla být zevnitř zamykatelná. Tím měla být poskytnuta služebným děvčatům určitá ochrana proti obtěžování ze strany mužských členů zaměstnavatelčiny domácnosti, jejichž zneužití byla služebná děvčata zhusta vydána.

Také ustanovení o tom, že služebné děvče má právo na skříň, která by se dala zamknout, mělo uchránit služebnou před prohlížením jejích soukromých věcí buď zaměstnavatelkou, nebo členy její domácnosti. Tento předpis měl konečně ochránit služebné děvče před podstrčením cizích věcí mezi její věci, aby mohla být křivě obviněna z krádeže, k čemuž také docházelo.

Denní pracovní doba neměla přesahovat 11 hodin a práce se měla konat od 6 hodin ráno do 9 hodin večer. Zvláštní ustanovení bylo o pracovní době služebných děvčat do 16 let. U těchto neměla denní pracovní doba přesahovat 8 hodin a práce měla být vykonána mezi 7. hodinou ranní a 8. hodinou večerní. Mimo tuto dobu měla služebná děvčata obstarávat jen neodkladné služební úkony, za něž jim musilo být zvlášť zapláceno.

Služebné měly mít volno každou druhou neděli, a to od 3. hodiny odpoledne do 8. hodiny večer. To bylo ustanovení, které znamenalo krok zpět, dokonce i proti tehdejšímu platnému právnímu stavu. Navrhovatelé

zákona učinili tu zřejmě ústupek požadavkům buržoasních rodin, které vyžadovaly práci služebné aspoň každou druhou neděli.

Naproti tomu velmi významným bylo, že služebná děvčata měla mít nárok na dovolenou, a to 1 až 3 týdny podle počtu služebních let.

Návrh německých sociálních demokratů služebným nevyhovoval. Svědčí o tom kritické připomínky k návrhu, které byly obsaženy v resoluci, na níž se usnesla schůze domácích pomocnic 23. října 1921 v Praze. V resoluci se uvádí:

„Navrhované volno každé druhé neděle nebylo by nijak pokrokem ani oproti stavu dnešnímu, žádáme proto, aby zákon zaručoval domácím pomocnicím nedělní klid v odpoledních a večerních hodinách každou neděli a o hlavních svátcích, jako jsou dny svátků vánočních a svatodušních, Nový rok, 1. květen a 28. říjen.

Jelikož při způsobu práce domácích pomocnic jakéhokoliv omezení pracovní doby pozbývá významu, nemá-li domácí pomocnice volnost disponovat volně s časem jí zbývajícím, nechť zákon stanoví, že po odpracování si pracovní doby až do uzavření domu má domácí pomocnice volnost nakládat s časem dle své vůle, pokud to neodporuje zájmům mravnosti a dobrým zvykům.

Místo tzv. vánočních dáreků, které ve skutečnosti jsou součástí mzdy, buďž domácím pomocnicím vypláceno novoročné po způsobu vyplácení novoročného zřízencům, podléhajícím zákonu o obchodních pomocnících, v obnosu nejméně půlměsíčního služného, k němuž nutno počítat i požitky naturální.“⁶²

Druhý iniciativní návrh upravující pracovní poměry služebných děvčat podali v parlamentě roku 1922 čeští socialisté.⁶³ Navrhovaný zákon se měl vztahovat pouze na osoby, které obstarávaly pracovní výkony v domácnosti zaměstnavatelově a v této domácnosti skutečně bydlely. Osobní rozsah zákona neměl být tedy tak široký, jak tomu bylo v zákoně navrhovaném německými sociálními demokraty. Návrh se dovolával kolektivních smluv, které měly být pro pracovní poměry závazné. Individuální služební smlouvy nemohly obsahovat ustanovení nepříznivější pro zaměstnance. Platné byly jen takové individuální smlouvy, které obsahovaly ustanovení pro zaměstnance příznivější.

Kolektivní smlouvy měly se uzavírat v paritních komisích složených ze 3 zástupců zaměstnanců a 3 zástupců zaměstnavatelů a zřízených v jednotlivých politických okresech. Platnost kolektivní smlouvy měla být omezena na politický okres a měla být uzavírána vždy na jeden rok. Kolektivní

⁶² „Zájmy žen“ z 1. XI. 1921.

⁶³ Návrh poslanců Fr. Zemínové, Landové - Štychové, J. Langra, R. Laube, dr. Bartoška a spol., aby byl vydán zákon upravující služební poměry domácích zaměstnanců z 5. IV. 1922, tisk posl. sn. N. S. č. 3523.

smlouva měla obsahovat: a) ustanovení minimální mzdy a způsobu její úhrady podle různých kategorií domácích zaměstnanců, b) druh a rozsah povinností domácích zaměstnanců podle týchž kategorií, c) ustanovení o přípustnosti a maximu práce přes čas a o zvláštní odměně za tuto práci, d) novoročné, e) určení oboustranných pokut pro hrubé porušení smluvních povinností.

Zaměstnanec měl mít možnost uzamknout se na noc v místnosti, ve které spal. K uschování jeho majetku měla mu být poskytnuta skříň, kufr nebo jiná vhodná a dostatečná prostora, kterou by si mohl uzamknout. Pracovní doba neměla být delší než 11 hodin denně a pracovat se mělo mezi 6. a 19½ hodinou. Ke spánku měl být poskytnut domácímu zaměstnanci 9hodinový noční klid.

Návrh zaváděl pro zaměstnance do 16 let učňovský poměr. Bližší úpravu tohoto poměru však neobsahoval. Zavedení učňovského poměru bylo pro služebná děvčata sotva výhodou. Jednak se tu otvírala možnost buržoasním zaměstnavatelkám vykořisťovat levné pracovní síly — učednice, třebaže navrhovaný zákon stanovil, že učňové mají být za práci honorováni podle kolektivní smlouvy, a jednak nebyla záruka, že buržoasní zaměstnavatelky jsou schopny učit učednice domácím pracím, které zhusta samy neovládaly.

Důležité bylo, že pracovní doba mladistvých služebných děvčat do 16 let měla být kratší než u pracovníků dospělých. Denní pracovní doba děvčat do 16 let neměla přesahovat 8 hodin a měla spadat do časového rozmezí mezi 7. hodinou ráno a 7. hodinou večerní. Krom toho pracovní doba měla být určena tak, aby mladistvým děvčatům byla umožněna návštěva škol a vzdělávacích kursů.

Práce přes čas neměla být od domácího zaměstnance požadována, leč by šlo o výkony mimořádné a neodkladné. Za takovou práci měli zaměstnanci nárok na zvláštní odměnu, jejíž výši měla stanovit kolektivní smlouva. Práce přes čas, jakož i práce noční, měla být zakázána u mladistvých do 16 let.

Domácím zaměstnancům mělo být poskytnuto v neděli a ve svátek prázdno od 14. hodiny. Dále měli mít zaměstnanci nárok na roční placenou dovolenou v rozsahu 1 až 3 týdnů, podle délky služebních let. Po dobu dovolené měl domácímu zaměstnanci příslušet kromě pravidelného platu ještě zvláštní prázdninový příspěvek, který se měl rovnat polovičnímu měsíčnímu platu připadajícímu na každý týden dovolené.

Výpovědní lhůta měla být 14denní a skončil-li pracovní poměr po 10leté nepřetržité službě, měla domácí pracovnice nárok na odbytné, rovnající se tříměsíčnímu služnému. Domácí zaměstnankyně vyšších kategorií měly mít kromě toho řadu výhod, např. delší dovolenou.

Oba iniciativní návrhy měly celou řadu společných rysů. Jejich uzáko-

nění by bylo bývalo znamenalo pokrok pro služebná děvčata, jejichž pracovní poměry by nebyly již upraveny zastaralými a nelidskými čeledními řády, nýbrž způsobem přece jen sociálnějším. Nicméně však v obou návrzích byla zachována nepřiměřeně dlouhá pracovní doba, a to 11hodinová, pro mladistvé 8hodinová. Navržená pracovní doba byla ovšem v tehdejší době pokrokem. Srovnáme-li oba návrhy, byl pro služebná děvčata o něco příznivější návrh českých socialistů z roku 1922. Poskytoval domácím pracovnícím volno každé neděle a každý svátek odpoledne. To bylo splněním starého požadavku služebných děvčat.

Pozoruhodné je, že se oba iniciativní návrhy nedostaly k projednání do parlamentního pléna. Byly příkázány sociálně politickému výboru a z něho se již do parlamentního pléna nevrátily.⁶⁴ Zřejmě reformisté, kteří návrhy podali, o jejich další osud valně nedbali a ve vládní koalici je neprosazovali. Iniciativní návrhy, jako mnohé jiné, splnily své politické a demagogické poslání a potom věc usnula ke spokojenosti buržoasie, které byla každá sociálnějším úpravou pracovních poměrů služebných proti mysli.

V prvních letech republiky se rozpoutal boj o nemocenské pojištění služebných děvčat.⁶⁵ Je přirozené, že buržoasie měla zájem na tom, aby služebná děvčata nebyla nemocensky pojištěna. Jejich zaměstnavatelky byly by tak zproštěny platit pojišťovací příspěvky. Zájmům buržoasie přispěchal na pomoc Nejvyšší správní soud. Jeho judikatura rozhodla spornou otázku jednoznačně ve prospěch buržoasie.⁶⁶ Pro činnost Nejvyššího správního soudu je charakteristický násilný způsob výkladu příslušných právních předpisů o nemocenském pojištění a proto nelze jej ponechat bez povšimnutí.

Zákon, jímž se mění předpisy zákona o nemocenském pojištění dělníků z roku 1919 (č. 268/1919 Sb.), vypočítával právní poměry, které vedly k pojištění, tím, že prohlásil za pojištěny všechny osoby, jež vykonávaly práce a služby na základě poměru pracovního, služebního nebo učňovského, nevykonával-li jich jako vedlejší zaměstnání nebo příležitostně (§ 1, odst. 1). Osoby zaměstnané ve služebním poměru v domácnosti spadaly by podle názoru Nejvyššího správního soudu do tohoto okruhu osob, kdyby bylo možno tvrdit, že zmíněným ustanovením zákona jsou vyčerpány veškeré kategorie pracovní a služební. To však Nejvyšší správní soud popíral. Své tvrzení dokládal tím, že další ustanovení zmíněného zákona výslovně rozšiřuje pojistnou povinnost na domácké dělníky (§ 1, odst. 2) a že platnost

⁶⁴ Návrh německých sociálních demokratů byl příkázán sociálně politickému výboru 18. XI. 1921 a jeho projednávání bylo 21. III. 1922 podle § 4 j. ř. přerušeno. Návrh byl potom obnoven a příkázán znovu 8. VI. 1922 sociálně politickému výboru. Podobný osud měl návrh českých socialistů, jenž byl rovněž 8. VI. 1922 příkázán sociálně politickému výboru.

⁶⁵ „Komunistka“ z 26. VII. 1923.

⁶⁶ Nález Nejv. spr. soudu z 2. VII. 1923, č. 6775, Boh. č. 2592.

zákona byla dodatečně rozšířena i na domovníky, a to zákonem z roku 1920 (č. 82/1920 Sb.), ačkoliv by se na první pohled zdálo, že takových zvláštních ustanovení nebylo zapotřebí. Zákon se proto nevztahoval podle názoru Nejvyššího správního soudu na všechny kategorie zaměstnanců a jeho ustanovení o osobním rozsahu bylo nutno vykládat restriktivně.

Další argument pro své tvrzení čerpal Nejvyšší správní soud z ustanovení zákona o tom, že zaměstnavatelem je osoba, na jejíž účet je provozován podnik nebo hospodářství (§ 4, odst. 1). Za provozování podniku nepokládal Nejvyšší správní soud obstarávání činnosti pouze spotřební, které se děje v domácnosti. Nelze prý mluvit o „provozování“, jde-li o osobu, která pouze konsumuje svůj důchod. Totéž se vztahovalo podle názoru Nejvyššího správního soudu na „provozování hospodářství“, kterým byla prý míněna stejná činnost a stejný vztah, o jaký jde při provozování podniku.

Buržoasní zaměstnavatelka služebných děvčat, která byla „ženou v domácnosti“, nebyla proto podle názoru Nejvyššího správního soudu zaměstnavatelem ve smyslu pojišťovacího zákona, protože na její účet nebyl provozován ani podnik a ani hospodářství. Touto násilnou argumentací byly pomocnice v domácnosti vyloučeny z obligatorního nemocenského pojištění.

Zásadní rozhodnutí Nejvyššího správního soudu uvítala buržoasie s jásotem. Svědčí o tom psaní „Národních listů“, které byly mluvčím zájmů buržoasních zaměstnavatelek.⁶⁷ Změna právního stavu nastala teprve tehdy, když vstoupil v platnost nový zákon o sociálním pojištění z roku 1924 (č. 221/1924 Sb.). Při projednávání zákona v parlamentě došlo k boji o pojištění služebných děvčat. Byla to tehdy opět národní demokracie, která i na parlamentní půdě hájila zájmy buržoasních zaměstnavatelek a usilovala, aby zákon o sociálním pojištění se na služebná děvčata nevztahoval.⁶⁸

Skutečné pracovní poměry služebných děvčat byly neporovnatelně horší, než jak by se dalo očekávat při zachování platných předpisů, třebaže zpátečnických a asociálních. Určitý obraz je možno si učinit ze zpráv dělnického tisku, zejména tisku hnutí žen, který čas od času přinášel zprávy o těžkém údělu služebných děvčat.

V předmnichovské republice bylo na 240 000 služebných. Žily odděleně v jednotlivých domácnostech a jejich rozptýlení a odvislost od buržoasních zaměstnavatelek způsobily, že uvědomovací práce byla mezi nimi velmi ztížena. Protože jim unikal smysl pro odborové organizování, bylo těžko pracovat mezi nimi odborářsky, o práci politické ani nemluvě.⁶⁹

⁶⁷ „Národní listy“ ze 4. VII. 1923.

⁶⁸ Řeč posl. Matouška z 20. XII. 1923, těsn. zpr. posl. sn. NS, sch. 246, str. 1739—1744.

⁶⁹ „Komunistka“ z 1. XI. 1923.

Čelední knížky, které vydávaly služebná děvčata libovali zaměstnavatelkyň, byly sice zrušeny, ale jen formálně. Ve skutečnosti jen asi 10% děvčat předkládalo zaměstnavatelkám občanské legitimace,⁷⁰ které nebyly za předmnichovské republiky zavedeny obligatorně.

V poválečných letech se projevil určitý nedostatek služebných děvčat. Státní úřady šly buržoasním rodinám všemožně na ruku a snažily se dokonce zabrzdit příliv mladých děvčat do továren, kde měla přece jen o něco lepší existenční podmínky, aby tak zajistily pracovní síly pro buržoasní domácnosti.⁷¹

Předpisy zákona o pracovní době z roku 1918 nebyly, pokud jde o služebná děvčata, vůbec dodržovány. Zákon sice stanovil pro pomocnice v domácnosti 12hodinovou a nikoli 8hodinovou pracovní dobu jako pro ostatní zaměstnance, ale zachovávání i této dlouhé pracovní doby bylo pro služebná děvčata nedostižným ideálem. Bylo to zřejmě známo i úřadům. Svědčí o tom výnos ministerstva sociální péče z roku 1930, ve kterém se ukládalo zemskému úřadu, aby v okresních a soukromých zprostředkovatelských práce byl vyvěšen výtah zákona o pracovní době, pokud se týče pomocnic v domácnosti a aby zaměstnavatelé byli na jeho ustanovení upozorňováni.⁷² Do jaké míry bylo pouhé „upozorňování“ „účinným“, lze tušit.⁷³

Dělnický tisk odsuzoval způsob jednání buržoasních zaměstnavatelek se služebními děvčaty a zejména pranýřoval křiklavé případy zlého nakládání se služebními. Služebná děvčata, a to často i děvčata mladistvá, byla svými zaměstnavateli zneužívána pohlavně.⁷⁴

Zprostředkovatelný práce, kde buržoasní zaměstnavatelkyně získávaly služebná děvčata, podobaly se spíše tržišti na lidské otroky než skutečným zprostředkovatelnám práce. Svědčí o tom reportáž otištěná v dělnickém tisku, kde bylo líčeno, jak služebná děvčata byla podrobena ponižujícímu výsledku ze strany paniček, které hledaly „služku“.⁷⁵

Pro pražská služebná děvčata bylo nemalým problémem kam se uchýlit, kde přenocovat a kde se stravovat, opustila-li své dosavadní místo a nepodařilo-li se jí získat místo nové. Právě v období přechodu z jedné siužby do druhé číhala na pražská služebná děvčata, zejména mladistvá, všechna úskalí velkoměsta.

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ Např. okresní hejtmanství v Čes. Budějovicích obrátilo se r. 1921 ve zvláštní vyhlášce s výzvou na majitele továren, aby nepřijímali ženské pracovní síly a aby tak neodčerpávali pracovní síly buržoasním domácnostem. „Zájmy žen“ z 1. III. 1921.

⁷² Výnos ministerstva sociální péče ze 14. VI. 1930, č. j. 4586-III-E/30.

⁷³ „Rozsévačka“ z 28. VIII. 1930.

⁷⁴ „Komunistka“ ze 17. V. a 14. VI. 1923 a „Rozsévačka“ z 28. III. 1935 a 15. V. 1935. „Zájmy žen“ z 1. IX. 1921.

⁷⁵ „Rozsévačka“ ze 4. XII. 1930 a Fakta a cifry o životě mládeže v ČSR dříve a dnes, Praha 1954, str. 23 a 24.

Ve většině případů byla služebná děvčata nucena vyhledávat útočiště u různých „bytných“, kde za přenocování a stravování byla nucena k prostituci. V Praze na Staroměstském náměstí existovala sice obecní útulna pro služebné dívky, která však svou kapacitou na úkoly nestačila, protože na nocleh a stravu bylo možno přijmout jen 35 děvčat. Krom toho služebná děvčata se útulně vyhýbala proto, že s nimi nebylo tam dosti šetrně jednáno.⁷⁶

*

Zvláštní kapitolu pracovních poměrů mládeže tvořily poměry učňovského dorostu. Právní úprava učebního poměru byla krajně neuspokojivá. Předmnichovská republika ponechala totiž nedotčeny staré právní předpisy o učebním poměru, obsažené v rakouském živnostenském řádu, které měly nesociální a reakční ráz.

Živnostenský řád z roku 1859 (č. 227/1859 ř. z. ve znění novely z roku 1885, č. 22/1885 ř. z.) stanovil, že za učedníka se pokládá, kdo u majitele živnosti vstoupí do zaměstnání, aby se živnosti prakticky naučil, bez rozdílu, zda učebné bylo ujednáno nebo ne, a zda-li se za práci platí mzda nebo ne (§ 97).⁷⁷ Odměna za práci jakož i plat za vyučování nebyly tedy podstatnými znaky učebního poměru. To znamenalo, že majitel živnosti mohl mít učedníky, kterým ničeho neplatil a od nichž dokonce přijímal plat za vyučení, učebné. Tato okolnost byla na pováženou, jakmile šlo o starší učedníky, kteří byli již s řemeslem obeznámeni a kteří byli velmi často s to podat stejný pracovní výkon jako vyučený dělník. Starší učedník byl proto pro majitele živnosti levnou pracovní silou, mnohdy i pracovní silou, které mohl používat zadarmo.

Další ustanovení živnostenského řádu toto vykořisťování učedníků majitelem živnosti umožňovala. Především to byla ustanovení o dlouhé učební době. Učební doba v živnostech neprovozovaných po továrnicku nesměla trvat déle než 2 léta a nesměla být delší než 4 léta. Při živnostech továrnických pohybovala se učební doba mezi 2 a 3 léty (§ 98 a, odst. 1). Tím zákon umožnil poměrně dlouhou pracovní dobu, která byla k prospěchu majitelů živnosti.

Živnostenský řád dále stanovil, že nebyla-li pro přijetí učedníka ujednána delší doba na zkoušku, mohl být zrušen učební poměr do čtyř neděl od počátku doby učebné jednostranným ustoupením každé z obou stran (§ 99 a, odst. 1). Doba na zkoušku neměla trvat déle než 3 měsíce (§ 99 a, odst. 2). Poměrně dlouhá, až 3 měsíční doba na zkoušku byla velkou vý-

⁷⁶ „Zájmy žen“ z 15. II. a 15. IX. 1921.

⁷⁷ Nález Nejv. spr. soudu z 29. I. 1927, č. 26.015/26, Boh. č. 6260.

hodou pro některé mistry, kteří mohli přijímat učně, ukládat jim pomocné práce a po uplynutí zkušební doby je mohli bez závazků propustit.

Předpisy živnostenského řádu o smlouvě učební vycházely z patriarchálního pojetí poměru mezi majitelem živnosti, jenž byl v zákoně nazýván „učebním pánem“, a učedníkem. Nezletilý učedník byl podroben otcovské kázni učebního pána (§ 99 b, odst. 2) a učební pán měl přidržovat učedníka k pracovitosti, dobrým mravům a k plnění náboženských povinností (§ 100 odst. 2).

Živnostenskému společenstvu, kde měli rozhodující slovo mistři, bylo vyhrazeno široké oprávnění stanovit, jaký má být poměr počtu učedníků k počtu pomocníků (§ 100 a). Je přirozené, že bylo v zájmu mistrů, aby měli co nejvíce učedníků v poměru k počtu dělníků, neboť starší učedníci byli, jak řečeno, velmi levnou pracovní silou a vykonali často tutéž práci jako normálně placení dělníci.

Velkou sociální nespravedlností bylo, že učedník, resp. jeho zákonný zástupce mohl zrušit učební poměr, aniž by nastaly pro učedníka nepříznivé následky, z důvodů, které umožňovaly zrušit pracovní poměr bez výpovědi (§ 101, č. 2) a s výpovědí jen v případě tvrdého a nespravedlivého nakládání (§ 102 a, odst. 1). Učedník, resp. jeho zákonný zástupce nemohl však zrušit učební poměr normální výpovědí v ostatních případech, aniž by ho postihly pro něho nepříznivé následky. Živnostenský řád totiž výslovně stanovil, že čtrnáctidenní výpověď může být učební poměr zrušen ze strany učedníkovy, když prohlášením od učedníka, resp. od jeho zákonných zástupců daným se prokáže, že učedník změnil své povolání, nebo že přejde k živnosti podstatně rozdílné, aneb když jeho rodiče pro změněné poměry své potřebují ho k svému ošetřování nebo k vedení svého hospodářství aneb své živnosti (§ 102 odst. 1). Do roka po zrušení učebního poměru neměl být takový učedník zaměstnán v téže živnosti nebo v tovární výrobě s touto živností obdobné bez svolení svého dřívějšího učebního pána (§ 102, odst. 2). To znamenalo, že zákon připoutával učedníka k učebnímu mistru a znemožňoval mu změnit učebního mistra vyjma případy, kdy mohl učedník, resp. jeho zákonný zástupce, zrušit učební poměr bez výpovědi (§ 101, č. 2) nebo se 14denní výpovědí pro tvrdé a nespravedlivé nakládání (§ 102 a).

Z předpisů vydaných za předmnichovské republiky zasáhl do poměrů učňů pouze zákon o domácí práci z roku 1920 (č. 29/1920 Sb.), jenž výslovně zakázal, aby domácí dělníci zaměstnávali ve svých bytech a dílnách pomocné dělníky a učně (§ 30). V ostatním zůstala ustanovení živnostenského řádu o učební smlouvě po celou dobu trvání předmnichovské republiky beze změny.

Teprve koncem let třicátých vypracovalo ministerstvo sociální péče

na naléhání dělnické mládeže⁷⁸ osnovu nového učňovského zákona, kterou rozeslalo do meziministerského připomínkového řízení.

Osnova měla řadu pokrokových rysů. Tak např. odborové organizace zaměstnavatelů a zaměstnanců byly povinny stanovit v kolektivních smlouvách číselný poměr učňů k zaměstnaným pracovníkům, dělníkům a případně úředníkům. Nestanovily-li tento číselný poměr odborové organizace, mělo jej stanovit ministerstvo sociální péče nebo zemský úřad. Tím mělo být zamezeno, aby do práce byli přijímáni mladiství dělníci jako učňové na místo pomocníků a tovaryšů a aby jim byla vyplácena nízká mzda.

V učební smlouvě nesmělo být učni zapovězeno členství v odborové organizaci. Učební smlouva obsahující takové ustanovení byla by neplatná.

Učební doba neměla být kratší než 2 roky a delší než 3 roky. Jen ve výjimečných případech mohla být učební doba prodloužena až na 4 roky. Ve zvláště odůvodněných případech mohla být učební doba ještě dále zkrácena, a to na 1 rok.

Pracovní doba neměla být delší než 36 hodin týdně a 8 hodin denně. Do pracovní doby měla být započítávána návštěva pokračovací školy. Noční práce učňů do 18 let měla být vůbec zakázána. Rovněž práce přes čas neměla být povolena. Dovolená učňů měla činit nejméně 4 týdny v roce.

Zaměstnavatel měl být povinen platit učni mzdu, která by v prvním roce činila nejméně 25 %, v druhém učebním roce 50 % a ve třetím učebním roce 75 % přiměřené mzdy dělníka téhož oboru v prvním roce po vyučení.

Zaměstnavatel měl být povinen nadále zaměstnávat vyučeného učně po řádném skončení učebního poměru jako pomocníka nebo tovaryše po dobu nejméně 1 roku.

V sídle živnostenských dozorčích okresů měly být zřízeny obvodní sbory ochrany pracující mládeže. Při ministerstvu sociální péče měl být zřízen Ústřední sbor ochrany pracující mládeže. Úkolem poradních sborů měla být péče o poměry mladistvých učňů. O složení a jmenování sborů měla být vydána podrobná ustanovení vládním nařízením. V tomto bodě měl návrh podstatný nedostatek, protože nevytyčil zásady, podle kterých měly být poradní sbory složeny.

Kladně je možno naproti tomu hodnotit, že v návrhu se zdůrazňovalo, že živnostenským inspektorům pomáhají jako pomocné orgány sbory ochrany pracující mládeže, dále závodní výbory, odborové organizace, pomocnické hromady a sbory okresní péče o mládež.⁷⁹ Osnova vyvolala

⁷⁸ „Mladý kovodělník“ z 26. V. a 27. VII. 1937.

⁷⁹ Všeodborový archiv ÚRO, č. inv. A 9739/660.

odpor v řadách živnostníků a vyslovilo se proti ní i ministerstvo obchodu.⁸⁰ Přípravné práce na novém učňovském zákoně uvízly proto v meziministerském připomínkovém řízení a staré rakouské předpisy zůstaly v platnosti.

Velkou křivdou na učních bylo, že neměli začátkem dvacátých let právní nárok na dovolenou.⁸¹ Otázka dovolených byla přímo životní otázkou učňovského dorostu a pracující mládeže. Fysické přetěžování, válečná a poválečná podvýživa projevily se na zdravotním stavu učňovského dorostu a pracující mládeže. Šířila se tuberkulóza a plicní choroby. Nedostatek odpočinku vysiloval mládež tělesně i duševně. Komunističtí poslanci podali proto v parlamentě již r. 1922 návrh zákona, podle něhož se učňům a mladistvým dělníkům mělo dovolené dostat. Dovolená měla být 4týdenní. Během dovolené měl příslušet uční nebo mladistvému dělníku plat, rovný mzdě. Bylo-li v učební, pracovní nebo služební smlouvě ujednáno stravování, mělo se nahradit dovolenci za každý den dovolené částkou, rovnou dennímu nemocenskému příspěvku.⁸²

Zákonná dovolená pracující mládeže a učňů stala se záhy jedním z požadavků mládežnického hnutí. Ve větších městech republiky byly v roce 1924 pořádány veřejné projevy, na nichž mládež přijímala resoluce žádající placenou dovolenou pro mládež. Komunisté v parlamentě interlovali a žádali vyřízení svého iniciativního návrhu. Komunistická mládež intervenovala u předsedů poslaneckých klubů. Buržoasní a reformistické kluby otálely. Národní demokraté spojovali úpravu dovolené mládeže se zrušením některých svátků.⁸³ Tím byla věc dále odkládána.

Platné předpisy o učních nebyly zaměstnavateli zachovávány právě tak, jak tomu bylo u čeledí a u ostatní pracující mládeže. Množství materiálu ilustrujícího pracovní poměry učňů a ukazujícího nedostatečnost kontroly při provádění zákonných předpisů o ochraně učňů obsahovaly zprávy živnostenských inspektorů. Tak např. zpráva z roku 1928 uvádí, že u 41 učňů a 2 učenic bylo zjištěno zaměstnávání nepřiměřenými pracemi. Valná část těchto případů byla ve stavebnictví. Učňové obstarávali na újmu odborné výchovy v řemesle různé pomocné práce, jako házení cihel, dopravu břemen, obsluhu výtahů atd. Jinde opět konali nádenické práce v polním hospodářství a práce výpomocné v domácnosti mistrově.

⁸⁰ „Mladý kovodělník“ z 25. V. 1937 a Hatlák V., Zákon o učebním poměru ve Zprávě o činnosti Zemské ústředny pro péči o dorost živnostenský na Moravě a v Brně za rok 1937, Brno 1937.

⁸¹ Učňové získali nárok na dovolenou teprve podle zákona č. 67/1925 Sb. (§ 4) a sice 8 dní v roce po půlročním nepřetržitém zaměstnání v témže podniku nebo u téhož zaměstnavatele.

⁸² Návrh poslance Františka Housera a soudruhů na poskytování dovolených pro učně a mladistvé dělníky z 30. V. 1922, tisk. posl. sn. N. S. č. 3587.

⁸³ „Komunistická mládež“ z 1. IX. 1924.

Zpráva živnostenských inspektorů doznávala, že jednou z podstatných závad, majících nepříznivý vliv na výcvik učňů, byl vysoký počet zaměstnaných učňů v jednotlivých závodech ve srovnání s počtem vyučených dělníků. Bylo zjištěno mnoho takových případů. Nebylo možno např. mluvit o náležitém výcviku 8 brusičských učňů zaměstnaných v brusírně skla, kde pracovali pouze 2 vyučení dělníci a kde nebylo brusičského mistra. Stejně nepříznivé poměry byly zjištěny v závodě na opravu automobilů, kde bylo 8 učňů a pouze 1 dělník. Předpisy společenských stanov o přípustném počtu učňů byly zaměstnavateli obcházeny. Tak např. některé dámské krejčové zaměstnávaly kromě učednic, přihlášených u společenstva, ještě větší počet děvčat nepřihlášených, o nichž tvrdily, že se učí „jen pro sebe“.

Velmi často bylo zjištěno nevhodné ubytování učňů, přičítací se mnohdy nejprimitivnějším požadavkům zdravotním, dále pak zaměstnávání učňů pracemi nepřiměřenými jejich tělesným silám. Nezřídka bylo zjištěno i hrubé nakládání s učni.

V četných případech nebyla uzavřena písemná učební smlouva, a to záměrně, aby byly obcházeny předpisy společenských stanov o přípustném počtu učňů. Učňové byli přihlašováni teprve po 7 až 15 měsících od přijetí. Někde docházelo i k neoprávněnému prodlužování stanovené doby učební, čímž byli vyučenci nuceni k další bezplatné práci. Mistři dále často zanedbávali svou povinnost, aby přidržovali učně k návštěvě škol.⁸⁴

Obdobná zjištění obsahuje i zpráva živnostenských inspektorů za rok 1934. Učňové byli zaměstnáváni bez řádné písemné učňovské smlouvy a byli ke společenstvu opožděně přihlašováni. Přípustný počet učňů nebyl tak dodržován. Mnozí mistři nedávali učňům čas k návštěvě pokračovací školy. Byla zjištěna řada případů zlého nakládání s učni.⁸⁵

V čem zaměstnavatelé přestupovali nejvíce předpisy o učňovské smlouvě, ukazuje zpráva plzeňského obvodního poradního sboru z roku 1937. Z 89 stížností, které přednesli členové sboru, poukazovalo 52 na protizákonnou práci přes čas, 17 na zakázanou práci noční, 6 na zaměstnání učňů nevhodnými pracemi, 2 na hrubé nakládání s učni, 3 na bezdůvodné rozvázání učebního poměru, 3 na odepření učebního vysvědčení, 1 na nepřihlášení učně k nemocenskému pojištění a 2 na postup společenstva při přijímání učňů.⁸⁶ Statistické údaje ukazují nadměrný počet učedníků, zejména v některých oborech živnostenského podnikání, což svědčí o využívání levných pracovních sil učedníků zaměstnavateli.

⁸⁴ Zpráva o úřední činnosti živnostenských inspektorů v roce 1928, Praha 1929, str. 54—57.

⁸⁵ Zpráva o úřední činnosti živnostenských inspektorů v roce 1934, Praha 1936, str. 53—56.

⁸⁶ „Mladý kovodělník“ z 28. VII. 1937.

Svědectví podávají čísla Státního úřadu statistického. K 31. prosinci 1935 bylo v Československu v 727 376 živnostenských podnicích zaměstnáno 272 463 pomocníků (tovaryšů) a 163 697 učňů, tedy nepřiměřeně vysoký počet učňů.⁸⁷ V některých živnostech přesahoval dokonce počet učňů počet pomocníků, jak ukazuje tato tabulka.

	Na 100 pomocníků počet učňů
Samostatné pokovování	300
Zámečnictví a instalatérství	256
Podkovářství	229
Puškařství a výroba zbraní a střeliva	192
Mechanictví (včetně elektromechanictví)	148
Elektrotechnika	145
Stavebnictví	140
Dámské krejčovství	136
Zámečnictví	136
Samostatné opravy	132 ⁸⁸

V dělnickém tisku bylo věnováno mnoho místa pracovním poměrům učňů. Bylo odsuzováno, že se v mnoha závodech nedodrží pracovní doba učňů a bylo poukazováno na to, že ustanovení živnostenského řádu jsou jen na papíře a nejsou dodržována a že kontrolní činnost živnostenských inspektorů selhává.⁸⁹ Naprosto nedostatečným způsobem bylo postaráno o ubytování učňů.⁹⁰

Nejhůře se vedlo učňům v malých živnostenských podnicích jako např. u krejčích, obuvníků, holičů, zlatníků, hostinských atd. Zde se nejvíce obcházely předpisy o pracovní době, učedníci pracovali úplně zdarma a mnohde si mistři nechávali dokonce od rodičů za vyučení platit.⁹¹

Za předmnichovské republiky bylo sebráno a utříděno mnoho cenného materiálu o poměrech číšnických učňů.⁹² Tento materiál se týkal pracovních poměrů učňů (zejména jejich pracovní doby a ubytování) a též jejich zdravotního stavu a poměrů mravnostních. V mnohém směru je tento materiál typický pro učňovské poměry vůbec.

Materiál statistický hovořil velmi přesvědčivou řečí o tom, že starší učňové v číšnictví byli pro své zaměstnavatele levnou pracovní silou a že jich bylo používáno na místě vyučených pomocníků. V lednu roku 1929 bylo v Praze celkem 10 313 hostinských zaměstnanců, a to 5310 mužů a 5003 ženy. Z toho bylo kvalifikovaných pracovníků 3900 a učňů (číšníků

⁸⁷ Zprávy státního úřadu statistického, roč. XVIII., č. 138—142.

⁸⁸ „Mladý kovodělník“ z 23. II. 1938.

⁸⁹ „Komunistická mládež“ z 1. V. 1925.

⁹⁰ „Komunistická mládež“ z 6. XI. 1925.

⁹¹ „Komunistka“ z 6. XII. 1923 a „Mladý kovodělník“ z 27. IV. a 28. VII. 1937.

⁹² Mudroch R., Poměry číšnických učňů v Praze, Praha 1929.

a kuchařů) 1484. To znamená, že počet učňů dosahoval 48 procent počtu kvalifikovaných zaměstnanců.⁹³

Předpisy o pracovní době a o ochraně mladistvých zaměstnanců byly v číšnictví hromadně přestupovány. Osmihodinový pracovní den a osmačtyřicetihodinový pracovní týden prakticky v číšnictví vůbec neexistovaly. Podle zjištění, provedeného dotazníky v prosinci roku 1926 na pražské pokračovací škole (se 670 žáky), pracovalo 45,7 % učňů 15 i více hodin denně. Vyskytovaly se dokonce případy 17hodinové a delší než 17hodinové pracovní doby. Přitom pracovní den v číšnictví byl sedmidenní — neděle a svátky byly pracovními dny. Při zjištění byl brán zřetel jen na tzv. pravidelnou pracovní dobu. Nebylo přihlédnuto k pracovní době učňů při mimořádných příležitostech, jako zábavy, hostiny atd., které jejich povolání s sebou přinášelo a které znamenaly další překračování zákonné pracovní doby.

Výsledky dotazníkové akce jsou patrný z této tabulky:

Pracovní doba denně:

méně než 8 hodin	0,6 %
8 hodin	2,1 %
9 hodin	4,0 %
10 hodin	4,0 %
11 hodin	2,5 %
12 hodin	7,8 %
13 hodin	10,9 %
14 hodin	19,2 %
15 hodin	22,7 %
16 hodin	15,4 %
17 hodin	5,7 %
více než 17 hodin	1,9 %
přesné údaje učňů chyběly	3,1 %

Zákonné předpisy o noční práci nebyly v číšnictví vůbec dodržovány. Je to patrné z tabulky na str. 184, která byla sestavena rovněž podle výsledků dotazníkové akce provedené na pražské pokračovací škole roku 1926.

Chlapci zaměstnaní jako učňové v číšnictví nepoznali, co to je pracovní volno. Neměli ani chvíli volného času, což se muselo projevit nejen na jejich zdravotní, ale také na jejich úrovni kulturní a mravní. Žalostný stav pracovního volna číšnických učňů je patrný z této tabulky:

Neměli nikdy volno	28,4 %
Volno jednou za 6 neděl	0,45 %
Volno jednou měsíčně	1,8 %

⁹³ Tamtéž, str. 15.

Volno jednou za 3 neděle	0,15 ‰
Volno jednou za 14 dní	2,25 ‰
Volno v neděli odpoledne	7,6 ‰
Volno ve všední den jednou týdně	37,4 ‰
Volno jednou týdně po 18. hodině	5,7 ‰
Volno dvakrát v týdnu 1½ hodiny	0,45 ‰
Volno dvakrát v týdnu déle	2,25 ‰
Volno dvakrát v týdnu po 18. hod.	1,2 ‰
Volno třikrát v týdnu	0,3 ‰
Volno každý den	0,15 ‰
Příležitostně, málo, jak kdy, neurčitě, někdy, večer,	
jak je velká práce, nahodile atd	5,2 ‰
Udali nejasně	5,2 ‰
Neudali	1,05 ‰
Podle přání	0,6 ‰
Veliký vliv na zdravotní stav a mravnost učňů mělo jejich ubytování.	
85,7 ‰ číšnických učňů žilo mimo rodinu, a to nejčastěji v levných pod-	
nájmech nebo v ubytovnách na závodě. Ze 670 dotázaných učňů bydlelo:	
na závodě	55,1 ‰
v podnájmu	21,3 ‰
doma u rodičů	14,3 ‰
u příbuzných	4,2 ‰
udali nejasně	5,1 ‰

Stáří učňů	Pracovali (ze 670 dotázaných učňů)					
	před 6. hod. ráno	po 22. hod.	do 24. hod.	přes 24. hod.	před 6. hod. ráno až přes 22. hod.	od 6. hod. ráno do 22. hod.
až 14 r.	—	—	2	—	—	—
až 14½ r.	—	7	3	2	—	2
až 15 r.	2	9	10	3	1	1
až 15½ r.	6	17	11	12	3	2
až 16 r.	5	25	24	9	4	2
až 16½ r.	1	18	21	16	1	5
až 17 r.	4	10	21	18	—	1
až 18 r.	2	11	27	6	2	—
starší	—	5	12	6	1	—
	20	102	131	72	12	13

Ubytování učňů trpělo závadami zdravotními a často i mravnostními. V četných případech neměl učeň ani vlastní lůžko. Ze 670 dotázaných učňů 133 spalo na lůžku ještě s jednou osobou, 7 se 2 osobami a 2 dokonce se 3 osobami. Učňové spali často v přeplněných a špatně větraných noc-

lehárnách. Ze 670 dotázaných učňů 286 spalo v místnostech s více než 3 osobami a 34 v noclehárnách s více než 10 osobami.

Demoralisující vliv měly na číšnické učně poměry mzdové a zejména okolnost, že v době, kdy se formoval jejich charakter, byli odkázáni na zpropitné. Krom toho zpropitné bylo nespravedlivě rozdělováno. Inkasoval je vrchní číšník a „pikolík“ vyšel často úplně na prázdno.⁹⁴

Tyto pobuřující poměry na pracovišti musily se projevit na číšnickém dorostu jednak v ohledu zdravotním a jednak v ohledu mravním. Tělesný stav číšnických učňů byl pod průměrem. Tuberkulóza byla mezi učni častým zjevem. Krom toho docházelo k častým onemocněním plic, dýchacích cest, zažívacího ústrojí, ledvin, svalů a kloubů (reumatismus) a kůže. V mnohem větší míře než v jiných povoláních docházelo k nemocem pohlavním, což mělo příčinu v tom, že číšnický učeň pracoval v zábavních podnicích a dostával se do bezprostředního styku s prostitutí. S tím souvisela i další skutečnost, že z duševních chorob převládala u číšníků progresivní paralýza jako následek pohlavní nákazy.

Předpokladem duševního růstu pracující mládeže je volný čas, s kterým disponuje mládež kromě doby určené k odpočinku a spánku. Tento volný čas však číšnický učeň neměl. Jeho den byl rozdělen pouze ve dvě části, dobu pracovní, která trvala často i 17 hodin, a dobu určenou k spánku a odpočinku. Na kulturní potřeby učeň vůbec neměl čas. To mělo za následek, že chlapci duševně a kulturně zaostávali. To se muselo projevit též v ohledu mravním.

Zaměstnavatelé byli však jiného mínění. Mnozí si dokonce přičítali za zásluhu, že soustavně překračovali pracovní dobu stanovenou zákonem. Prý tím znemožňovali chlapcům hýření. Majitel přepychových pražských hotelových a restauračních podniků Šroubek shledával v „nadbytku“ volného času a v zavedení přehnaně sociálních zákonů příčinu katastrofálního úpadku odborné kvalifikace a lásky k učení.⁹⁵

To je obraz pracovních poměrů číšnických učňů za předmnichovské republiky. Ukazuje velmi jasně, jak sociální zákony zůstávaly na papíře a selhávaly právě tam, kde jich bylo nejvíce zapotřebí, mezi pracující mládeží. Dotazníková akce, založená na výpovědích samých číšnických učňů, umožnila zjistit skutečný stav pracovních poměrů, které byly nesrovnatelně horší, než jak se jevíly ze sporadických zpráv živnostenských inspektorů. Škoda, že se v jiných zaměstnáních nepostupovalo stejnou metodou. Lidé žijící na prahu socialistické společnosti by pak ustrnuli nad poměry pracující mládeže za kapitalismu.

*

⁹⁴ Tamtéž, str. 35—72.

⁹⁵ Tamtéž, str. 99.

Studium pracovního zákonodárství z období předmnichovské republiky, které mělo chránit mládež v pracovním poměru, tj. především ve výrobě, ukazuje zcela jasně, jak bylo toto zákonodárství nepostačující. Jeho nedostatečnost byla stupňována ještě tím, že ochranné zákonodárství bylo roztržité a že se skládalo z předpisů různého původu, převážnou většinou z rakouské éry, které chránily vesměs jen jednotlivé kategorie pracující mládeže. Některé skupiny mládeže trpěly za tohoto stavu nejvíce. Na prvním místě je nutno uvést výdělečně činné školní děti, jejichž namáhavá práce jim ničila dětství a byla na překážku školní výuce a výchově. Neméně měrou trpěly některé kategorie mladistvých zaměstnanců, tak např. služebná děvčata, chlapci a děvčata pracující v zemědělství jako zemědělská čeleď a ne na posledním místě učňové.

Neuspokojivý stav buržoasního zákonodárství majícího chránit pracující mládež vyplýval ze situace, jakou měla pracující mládež v kapitalistickém výrobním systému. Pracující mládež byla pro kapitalisty pracovními silami, a to levnými pracovními silami, které mohly být velmi výhodně exploatovány. Práce za takových okolností nebyla vyučovacím a výchovným prostředkem, jak je tomu za socialismu, nýbrž těžkým břemenem, které spočívalo na bedrách pracující mládeže.

Tyto závěry vyplývající z bezprostřední kapitalistické minulosti potvrzují správnost výchovných socialistických cílů. Práce za socialismu je především prostředkem výchovným a vyučovacím a nikoli příležitostí k vykořisťování pracující mládeže.

ARBEITSVERHÄLTNISSE DER JUGEND IN DER VORMÜNCHENER REPUBLIK

Jaroslav Houser

Die Arbeitsverhältnisse der Jugend in der bürgerlichen vormünchener Republik waren für die physische und geistige Entwicklung der Jugend äusserst ungünstig und mitunter direkt verderblich. Namentlich auf einigen Gebieten waren diese Verhältnisse empörend. Vor allem war es die Arbeit von Kindern, welche in der vormünchener Republik bedeutende Ausmasse erreicht hat, weiter das harte Schicksal der Jugend, welche als Gesinde arbeitete, sei es in der Landwirtschaft, oder in Haushalten (Dienstmädchen) und endlich die Arbeitsverhältnisse der Lehrlinge.

Der Missbrauch der Kinder bei der Erwerbsarbeit in den Bedingungen des Kapitalismus, über deren Umfang durchgeführte statistische Erhebungen ein beredtes Bild liefern, führten nach dem ersten Weltkrieg unter dem Druck der Arbeiterschaft zur Herausgabe des Gesetzes gegen die Erwerbsarbeit der Kinder (Nr. 420/1919 Slg.). Das Gesetz blieb aber auf halbem Wege stehen. Es liess zahlreiche Ausnahmen vom Verbot der Erwerbsarbeit von Kindern bis zu 14 Jahren zu, unter anderem die Beschäftigung von Kindern vom 10. Lebensjahre an in der Landwirtschaft und in den Haushalten, und enthielt nur ungenügende Vorschriften über soziale Unterstützungen an Familien, welche durch das Verbot der Kinderarbeit des Miternährers verlustig geworden sind. Das Gesetz hat daher die Kinderarbeit nicht beseitigt, und diese erreichte in der vormünchener Republik bedeutende Ausmasse, wie es die Berichte der Gewerbeinspektoren und verschiedene statistische Erhebungen aufzeigen.

Eine zweite brennende Frage der werktätigen Jugend unter dem Kapitalismus stellte das Schicksal der Jungen und Mädchen im Alter von 14 bis 18 Jahren, d. i. der Jugendlichen, dar. Das Gesetz über die achtstündige Arbeitszeit (Nr. 91/1918 Slg.), soweit es den Jugendlichen gewisse Begünstigungen brachte, wurde in der Praxis nicht konsequent eingehalten, wie es die Parlamentsinterpellationen, die Nachrichten in der Arbeiterpresse und die Berichte der Gewerbeinspektoren zeigen. Das Gesetz gestattete die zwölfstündige Arbeitszeit für im Haushalt des Arbeitsgebers wohnende Arbeitnehmer, unter denen es viele Jugendliche gab.

Die werktätige Jugend betrafen auch die reaktionären und asozialen Vorschriften der Gesindeordnungen (z. B. der Gesindeordnung für Prag Nr. 42/1857 Böhm. LG, der Gesindeordnung für Böhmen Nr. 11/1866 Böhm. LG und der Gesindeordnung für Mähren Nr. 53/1866 Mähr. LG), die eine hörigkeitgleiche Abhängigkeit des Hausgesindes einführten, welche die bürgerliche Republik trotz des eindringlichen Rufens der Arbeiterschaft nicht beseitigte. Namentlich zwei Kategorien des Gesindes litten unter den rückschrittlichen Gesindeordnungen: das landwirtschaftliche Gesinde und die Dienstmädchen. Da und auch dort gab es eine grosse Menge von Jugendlichen.

Ein besonderes Kapitel der Arbeitsverhältnisse der Jugend stellen die Verhältnisse des Lehrlingsnachwuchses dar. Die vormünchener Republik liess die in der österreichischen Gewerbeordnung (Nr. 227/1859 RGBI) enthaltenen rückschrittlichen Vorschriften über das Lehrverhältnis unberührt. Statistische Angaben vervollständigen das Bild der Arbeitsverhältnisse der Lehrlinge. Reichhaltiges Material, das typisch für die Lehrlingsjugend in der vormünchener Republik überhaupt ist, wurde in dieser Hinsicht über die Kellnerlehrlinge gesammelt.